

פרק א'

חשיבות ה"שולחן הערוך"

"... שהסכימו משמים ותנתן דת על ידי מרן.
וישראל לפי הדור – היו צריכים לספר כזה –
שיקבץ הדינים ויגלה שרשיהם לאסוקי שמעתתא
אליבא דהלכא"

(שם הגדולים להחיד"א ערך בית-יוסף).
"... אין ספק כי הכל בכתב מיד השם השכיל על
ידם ... רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם
מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם
הצליח"
(אורים ותומים קונטרס קיצור תוקפו כהן סי' קכד).

שני עניינים מיוחדים ישנם בחיבור השולחן הערוך:

א. הסייעתא דשמיא שהיתה בעצם החיבור.

ב. הסייעתא דשמיא שהיתה להתקבלותו בקרב האומה.

כתב החזון איש (קובץ אגרות ח"א אגרת לג) על כוח הפסיקה של גדולי ישראל:

"השגחתו יתברך היא בכל דור ודור על היחידים ששתלן בכל דור להורות חוקיו ומשפטיו לישראל וכשהן מעמיקים בהלכה - הם בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהן. ועל פיהם נקבעו הלכות - באישות החמורה ובשבת ובשאר הלכות החמורות. ורוח חזק לפעמים מפומהוון נפיק בדברים חוצבי להבות, וכל זה חביב לפניו..."

על הסייעתא דשמיא המיוחדת של בעלי השולחן ערוך בעת חיבורם כתב ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל (קיצור תוקפו כהן סי' קכד):

"ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם. כי קושיות רבות שהקשו עליהם אחרונים ותיצרו בדרך חריף ועמוק, וכמו כן כללו במתק וקוצר לשונם דינים הרבה, ולאין ספק שלא כוונו להכל - כי איך אפשר לרוב המלאכה - לקוח מכל דברי הראשונים והאחרונים ולא תכבד עליהם מלאכה ומלאכת שמים! רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה, מבלי כוונת הכותב - וחפץ ה' בידם הצליח, ולכן חס וחלילה לומר: קים ליה נגד הכרעת המחבר והרמ"א..."

לבעל השולחן ערוך, גם היה מגיד (מלאך) שהיה מלמדו תורה, וכבר אמר החזון איש (מצוטט בפתיחת השו"ע הוצאת מכון ירושלים):

"אדם שבידו לחלוק על בית יוסף הוא גם אדם שבידו לחלוק על המלאך המגיד של השולחן ערוך, משום שהבית יוסף והמגיד שלו הם יצירה רוחנית אחת".

על קבלת האומה את הסמכות של השולחן ערוך, כתב הג"ר יצחק הוטנר (כתבי הגר"י הוטנר זצ"ל ובהקדמה לדרכי משה השלם חלק חו"מ), שם האריך לבאר כי בכל מוצאי שמיטה מעמד ההקהל שבו היו מתאספים כל בני ישראל למעמד של חיזוק התורה, היה בזה משום חזרה על מעמד הר סיני, וזה נועד לרענן ולחדש בקרב האומה

את הדברים, בבחינת מה שאמר הנביא שמואל: "לכו ונחדש את המלוכה" - שקיבלו בני ישראל מחדש את המלכותו של שאול. וכמו שמעמד הקהל היה מעמד קבוע שמטרתו חידוש מעמד קבלת התורה, כך ישנם מעמדות כאלה במרוצת ההיסטוריה הבאים בלבושים שונים ובהרבה פנים לתורה.

"יש אשר הוא מופיע במעמד הנפשות. ויש אשר הוא מופיע בדיבור בעל פה. ויש שהוא מופיע במעמד של גופים. ויש שהוא מופיע בדברים שבכתב. ויש אשר מופיע על ידי קבלת מצוה חדשה הכוללת בדרך ממילא את קבלת כללותה של תורה ומצוות. ויש אשר מופיע מתוך שתיקה של התכופות האומה לסמכות חדשה בעולמה של תורה, אשר התכופות זו נראית היא אמנם בחיצוניותה המתייחסת אך ורק לסמכות פרטית, אבל באמת גונזת היא ההתכופות הזו בתוכה את כל אור החזרה של מעמד קבלת כלליות התורה והמצווה".

המאמר הנ"ל הובאו מספר דוגמאות של חזרה על קבלה מחודשת של התורה, כמו שעשה יהושע שכרת ברית עם כל העם לחזק את קבלת המצוות ככתוב (יהושע כ"ד), והדבר היה במעמד האומה כולה. דוגמא נוספת היא כריתת האמנה בתחילת הבית השני ככתוב (נחמיה י'). וכן בימי מרדכי ואסתר שקיבלו את התורה שנאמר (אסתר ט') "קיימו וקיבלו", שזה מתפרש על מעמד הר סיני.

ושם הוסיף וכתב:

"... וכאן אנו מגיעים ללבוש האחרון של חזרת מעמד קבלת התורה. הלבוש האחרון של חזרה זו מתקיים הוא מתוך שתיקה של התכופות כלליות האומה כלפי סמכות שנתחדשה בעולמה של תורה, אורה של חזרה על מעמד הנפשות בשעת קבלת התורה, נגזז הוא בתוך מאורע הפלא של התקבלות התלמוד בכלליות כנסת ישראל לאחר חתימתו. ואלו הן דברי הלוי בספרו "דורות הראשונים" (ח"ב עמ' 602):
התלמוד הוא סוף ההוראה מכל קבלת התורה והמצווה, כי על כן לא היה נדרש עליו לא פרופוגנדא ולא השתדלות כל מאומה".

כאן רעד הקולמוס בידו של איש המדע, תחת משא החזון של חזרת קבלת התורה. כי על כן מה שלא נצרך כאן שום פרופוגנדא ושום השתדלות לפעול את קבלת התלמוד, הוא אותו רז הפלא ורחש המסתורין של האומה, אשר מידי פעם בפעם כשמגיעה השעה הנכונה, הוא חי בקרבו פנימה - את החזרה של מעמד כלליות התורה והמצווה. ויחד עם הלוי עומדים אנחנו בכך מול מציאות של פלא - נורא - הוד, אשר מבלי פרוסי תעמולה ומבלי שלוחי הפצה, הנה תיכף לאחר חתימת התלמוד מהווה הוא התלמוד שלטון האומה מלמעלה, ואבן השתיה של חיי האומה מלמטה.

... החזרה האחרונה הזו היא כמובן, התקבלותו של ה"שלחן ערוך" כספר התמיד של האומה. ועיין לשונו של החיד"א ב"שם הגדולים" בערך "בית יוסף": "שהסכימו בשמים - ותנתן דת על ידי מרן" ... והכוונה הפנימית של צורך ישראל באותו הדור - שיופיע ספר זה אשר ראוי לכתוב עליו "ותנתן דת על ידו". היא מפני שהיה צורך הדור לקיים חזרה של מעמד התורה על דרך שעשה שמואל באומרו: "לכו ונחדש את המלוכה"...

כוחם של חכמי הדורות, גדול הוא אף אחר חתימת התלמוד, וכמו שכתב החזון איש (כתובות ס"י צ"ו, ז'): "ותקנת שו"מ משמע שנוהגת אף אם לא קנו מידו. וצריך לומר, דחייב מכח התקנה דתקנת חכמי דור ודור מחייבת כתקנת חכמים בזמן התלמוד".

ואם תקנת חכמי הדורות מחייבת כפי שכתב החזון איש, הרי כוחו של השולחן ערוך גדול הוא עוד יותר, משום שהוא נתקבל על ידי האומה לדורותיה.

איחוד האומה על ידי השולחן ערוך

השולחן ערוך, כיוון שהפך להיות הסמכות התורנית של כל האומה, הוא הפך להיות גם דבר המאחד את כל פלגי האומה - שאילולא ה"שולחן ערוך" הרי חלילה כל עדה וכל בני מקום ואפילו כל בני משפחה ומשפחה היו נוהגים במנהגים שונים זה מזה, והיתה התורה נעשית תורות, תורות. וסוגיה שלמה בש"ז (יבמות י"ג, ב') בענין האיסור שהתורה אסרה בלאו ד"לא תתגודדו" - שלא ינהגו ישראל בהלכה זה כדעה וזה כדעה אחרת, מפני שזה מראה כאילו חלילה יש לישראל תורות תורות, או מפני שזה מביא מחלוקת באומה.

קבלת ה"שולחן ערוך", כפי שהבאנו מדברי הגר"י הוטנר, נעשתה ע"י כל האומה, והרי זה כמו שהיה במתן תורה, שקיבלו כל העם את התורה כאחד. משום שקבלת התורה צריכה שתהיה על ידי האומה כולה, כמו שכתוב (שמות י"ט, ב): "ויחן שם ישראל נגד ההר" - בלשון יחיד בניגוד לכתוב לפני כן בפסוק בלשון רבים: "ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני, ויחננו במדבר". דרשו רבותינו (מכילתא מובא ברש"י על הכתוב): "ויחן שם ישראל - כאיש אחד בלב אחד". ובמדרש אחר נאמר: "אמר הקב"ה הגיעה שעה שאתן תורה לישראל! וכמו שכתוב גם (מכילתא דרשב"י): "כאן הוא אומר: "ויחן שם" - חניה אחת נתן בליבם, כדי שיאהבו זה את זה ויקבלו את התורה" כלומר: אין קבלת תורה אלא מתוך אחדות האומה. בספר באר משה (מצוטט בספר ינה של תורה, חלק שבועות עמ' ה) כתוב: "אחדות זו היתה תנאי בל יעבור לקבלת התורה. כי כשם שאילו היו ישראל חסירים אחד מששים ריבוא לא זה מכוון נגד שישים ריבוא אותיות שבתורה (זוהר חדש שיר השירים עד, ב), וספר תורה שחסר בו אות אחת פסולה (מנחות ל, א), כך צריכים שיהיו כל ישראל מאוחדים כמו בספר תורה שהוא חטיבה אחת". היינו, שכח הכלל כולו - יוצר את כח הקבלה. עוד שמעתי בזה: קבלת התורה אינה נתנת אלא לכללות האומה - משום שרק היא יכולה לקבל על עצמה את התורה כולה, שהרי אין שום יחיד שיכול לקיים את כל תרי"ג המצוות בשום אופן: האיש אינו יכול לקיים מצוות האישה וכן להיפך, הכהן יש לו מצוות שאין לישראל וללוי, וכן ללוי ולישרא, על כן היה צורך באחדות כל הפרטים שיהיו את כלליות האומה, וכן גם היה בקבלת השולחן ערוך, האומה כולה קיבלה את סמכותו.

במקביל לאחדות האומה בקבלתה את סמכות השולחן ערוך, נוצרה גם עובדה הפוכה: ה"שולחן ערוך" מחזק את אחדות האומה - משום שהכל נוהגים על פיו מנהג אחד - שההגחה סובבה שהכל קיבלוהו עליהם. יש לציין דבר נוסף המבליט את ההשגחה המיוחדת המסובבת את האחדות של כל פלגי האומה גם בזאת, שהשולחן ערוך נדפס החל מהמהדורות הראשונות (בערך השלישית או הרביעית) עם דברי הרמ"א, והדבר הוא מיוחד במינו, שחלקו הם דברי המחבר וחלקו הם דברי הרמ"א, לא ידוע ל ספר אחר שעשוי משני מחברים הנדפס שורה של מחבר אחד ובהמשכו שורה של מחבר אחר - והכל הופך למקשה אחת. המחבר היה ספרדי והרמ"א אשכנזי ודברי שניהם יחדיו הפכו לספר אחד, גם עובדה זו תורמת לאיחוד העדות.

נצטט בזה מדברי הגר"י הוטנר שבאר אף הוא את העניין המיוחד שהספר נתחבר על ידי שני כותבים - האחד מבני ספרד והשני מבני אשכנז, ובזאת יצרו את האחדות באומה:

"... שמכיון שמתוך ההסתכלות הפנימית היה צורך הדור לקיים שוב את החזרה על מעמד קבלת התורה, הלוא החזרה על המעמד מחייבת את נוכחותה של כלליות האומה, והרי באותה שעה לא היתה כאן השתתפות חלק האומה הקרוי "אשכנזים" היה כאן חסרון בנוכחותה של כלליות האומה. ולא היה מקום לקיים את "חידוש המלוכה", אשר רק הוא מהווה את הנקודה הנכספת בגופו של עניין חידוש המעמד של קבלה - על ידי התכופות האומה לאותה הסמכות החדשה אשר פי האומה יקבנו:

שולחן ערוך. לשם מילוי החסרון הזה ולמען תמצא נוכחותה של כלליות האומה במהלך ההתקבלות של השולחן ערוך - סובבה ההשגחה שאותה "ניתנת הדת" על ידי ספר השלחן ערוך תתקיים על ידי צירופים של גורם שני, אשר הורתו לידתו וגידולו הוא בחלק אחר של העולם אשר בו חי, הוא חלק האומה הנקרא אשכנזים. ואין השלחן הנעשה בצפת נקרא "ערוך", עד שתהא פרוסה עליו מפה הנארגת בקראקו. ועד היום הזה משמשת התקבלותו של השלחן ערוך בתור ספר התמיד של האומה - החזרה האחרונה של מעמד קבלת התורה. ובחרים אנו בכאן לדבר בלשונו של שמואל שהכריז בשעתו: "לכו ונחדש שם המלוכה". אותו חידוש המלוכה שהתקיים בכלליות כנסת ישראל בהמשך הדורות - הנה חידוש המלוכה האחרון של האומה כלפי הסמכות החדשה אשר פיה של האומה יקבנו: "שלחן ערוך". ולהשלמת העניין עיין עוד בספר התומים (קיצור תוקפו כהן ס"ק קכד) בדיני טענת קים לי שכתב: "וקיינו וקבחו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האמור בשלחן ערוך והגהות רמ"א, ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד השם עליהם השכיל ... ורוח השם בידם הצליח". ובכך הוא נימק את פסקו: "ולכן ח"ו לומר קים לי נגד הכרעת המחבר ורמ"א".

כאן מן הראוי לציין את העובדה הזו, שלמרות שבמרוצת השנים נתחברו הרבה פירושים והוספות לשלחן ערוך [ראה לקמן (פרק ד') מה שביארנו בסיבות הדבר], וגם נעשו כמה סיכומים של הפירושים הרבים. והנה סיכומים אלו נעשו בעיקר לפי דעת הפוסקים של כל עדה. לדוגמא: המשנה ברורה נקט לעיקר את דעת הפוסקים האשכנזים, ולעומתו בעל כף החיים מטה את הכף לכיוון הפוסקים הספרדים ומנהגי הקבלה, והשתילי זיתים כמנהג יהודי תימן. ויש להעיר שלכאורה עובדה זו שוב יוצרת התפצלות באומה. ברם, המתבונן בצורה מעמיקה בעובדה הזו יראה, שאדרבה - הדבר מוכיח עד כמה חזקה האחדות שנוצרה עקב חיבור השלחן ערוך - שכל ספרי ההלכה נסמכים על השלחן הערוך, וגם הפירושים הרבים שמתחברים ונדפסים כל העת הם קשורים לשלחן ערוך. הכל למדים בו ומשתמשים בו וכך על גי הרב-גווניות שהיא נחוצה גם כן, קיימת גם האחדות וזה דבר חשוב מאוד. השלחן ערוך שומר הן על האחדות של האומה והן על הרב גווניות הנחוצה, שהרי עם ישראל עשוי שבטים שבטים, בנוסף לכח האבות המאחד את כל האומה, וזאת, כדי שכל אחד ואחד ישמור על אישיותו המיוחדת כשבט בתוך האחדות של הכלל.

השלחן ערוך שכאמור הפך לדבר המאחד את עם ישראל, הוא שותף גם בתיקון העולם והוא מסייע לקרב את הגאולה, שהרי האחדות היא אחת התנאים לכך. וכתוב (יחזקאל לו):
"ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו (הקרי חביריו), ולקח עץ וכתוב עליו: ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (חביריו קרי). וקרב אותם אחד אחד לך לעץ אחד, והיו לאחדים בידך. והיה כאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר: הלא תגיד לנו מה אלה לך?! דבר אליהם: כה אמר א-דני י': הנה אנוכי לוקח את עץ יוס, אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חביריו, ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד, והיו לאחד ביד. והיו העצים אשר תכתוב עליהן בידך לעיניהם. ודבר אליהם כה אמר א-דני ה': הנה אנוכי לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו שם, וקיבצתי אותם מסביב, והבאתי אותם אל אדמתם ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל, ומך אחד יהיה לכולם למלך. ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשני ממלכות עוד".

ואמרו במדרש (ב"ר צח, ב): "... רבנן אמרי ציוה אותן על המחלוקת. אמר להון: תהוון כולכון אסיפה אחת, הדא הוא דכתיב (יחזקאל לו): ואתה בן אדם קח לך עץ וכתוב עליו וגוי לבני ישראל וגוי חברו כתיב - נעשו בני ישראל אגודה אחת התקינו עצמן לגאולה מה כתיב אחריו: "ועשיתי אתכם לגוי אחד בארץ" וגוי.

בנוסף לחיבור השלחן הערוך - שאיחד את האומה, היה בצפת באותה עת, גם האריז"ל אשר שיטתו בקבלה נתקבלה גם היא בקרב האומה, ואף הוא תרם לאיחוד האומה כמו השלחן ערוך. על הופעת עניין זה באותה עת בדוקא, נייחד אי"ה לקמן את הפרק הבא.

השלחן ערוך שנתחבר בארץ ישראל וההגהות עליו שנתחברו בגולה, מלמדים על הקשר שבין ארץ ישראל והגולה, כדוגמת התלמוד שהיה גם תלמוד ירושלמי וגם תלמוד בבלי - דבר שלא היה לו דומה בחלקי התורה האחרים, שהחיבור שלהם כולו נעשה בארץ ישראל, כמו התנ"ך, עיקר נוסח התפילה, המשנה. וגם על כך נעסוק אי"ה בפרק הבא.

מרן בעל הבית יוסף בתחילה כתב את השלחן הערוך רק במפתח לספרו "בית יוסף", אולם כאשר נוכח בחשיבות הספר ובסייעתא דשמיא המיוחדת שליוותה את הספר והתפשטו בכל האומה, ראה משמים כי הסכימו על ספרו זה, ובמיוחד עקב דברי המגיד (המלאך שלמדו תורה), לכן אחר שנחתם הספר הוא לא חזר ממסקנותיו בספר, גם שנזדמנו לו ספרים אחרים שלא היו בידו בעת כתיבת השלחן ערוך, ובגללם היה מקום למסקנה שונה - משום שהחזיק: שמן הסתם השם יתברך הסכים על ידו (על פי "שלוש בפמליא של מעלה" המצוטט בפתיחת השלחן ערוך שבהוצאת מכון ירושלים).

הספרים בית יוסף ולחן ערוך התפשטו במהירות עצומה בקרב האומה, וגדולי ישראל הסכימו לקבלם כסמכות ההלכתית הקובעת. אמנם בתחילה היו להם קצת מתנגדים, אך לא עבר זמן רב וגם הם הגיעו למסקנה שמשמים הסכימו על ספר זה. נביא כאן דוגמא אחת שנדפסה באנצ' לגדולי ישראל (ערך ר' יוסף קארו). מהר"י בן לב התנגד בתחילה לספר הבית יוסף בטענה שהוא גורם להתמעטות הבקיאיות בקרב הלומדים - משום שהם יסמכו על החיבור הזה. ואסר על תלמידיו ללמוד בו, וכשהיה מלמד את הטור היה מראה בעצמו על כל הלכה והלכה את מקורותיה. עד שפעם אחת נתעלמה ממנו מקורה של הלכה אחת, וככל שביקש למצוא את מקורה הוא לא הצליח. אז הוא ציוה להביא את ספר הבית יוסף ושם היתה ההלכה מבוארת ומקורה היה מדברי הגמרא. מהמקרה ההוא למד המהר"י בן לב - שבשמים הסכימו עם הבית יוסף, ומאז הסיר את התנגדותו לספר. כמו כן היתה התנגדות מיוחדת לשלחן ערוך, משום שדבריו נקבעו עיקר על פי הפוסקים מספרד, אך כאשר צורפו ל"שלחן ערוך" דברי הרמ"א, נסתלקה גם התנגדות זו - והכל ראו בספר זה את ספר היסוד של ההלכה היהודית.

בספר אהל אברהם (דף יז) נכתבו דברי גאוני פרנקפורט בענין הגט מקליוא :

"... על דרך ההלכה שנקבע כהשלחן ערוך: דברי הטור ושלחן ערוך אשר אנו מחוייבים שלא לנטות מדבריהם ימין ושמאל, מאחר שכבר נתפשטו הוראותיהם ונתקבלו דבריהם כהלכה למשה מסיני לכל עדת בני ישראל, וביררו ההלכה כשמלה, וקבעו בשלחן ערוך להלכה ברורה לעם סגולה כפי דרכנו שקיבלנו כן מהגאון בעל שב יעקב, והגאון בעל פני יהושע אב בית דין דקהלתנו, וכן דרכו של מרן הגאב"ד ר' אברהם אביש שליט"א ששימש גדולי הדור, ולכן לא נטו להורות נגד פסק השלחן ערוך, רק בדין שאינו מבורר בשלחן ערוך יש לעיין בשו"ת הפוסקים האחרונים.

פרק ב'

תקופת ומקום חיבור השולחן ערוך וממעותם

בפרק זה נעמוד בס"ד כעל משמעותה של התקופה שבה חובר השולחן ערוך. לעיל כבר הבאנו את דברי הרב יצחק ברויאר שראה בתקופה הזו כתקופת הכנה לקראת העידן המודרני, שההשגחה סובבה שיהיו לנו את הכלים להתמודד ולקיים את התורה בתקופה קשה כזו, ועל כן זכינו לשלחן הערוך. אולם חסר שם ההסבר מדוע השולחן ערוך נתחבר דווקא בתקופה שבה חובר ובמקום שהוא נתחבר, ועל כן נשתדל למצוא את הסיבות לכך.

מרח הבית יוסף נולד בסוף תקופת יהדות ספרד. ובהיותו בן ארבע שנים, גלה יחד עם משפחתו בתוך שאר גולי ספרד. אז היתה השעה שבה ירדה חשיכה גדולה על יהדות ספרד, שהיתה הגולה המפוארת והגדולה ביותר של אותה תקופה. ויש לשים לב לעובדה, שעוד בטרם ירד המסך על יהדות זו, הזריח הקב"ה את שמשו של היהדות בצפת, כאמור (קידושין עב, ב) שאין צדיק נפטר לבית עולמו עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר וזרח השמש ובא השמש. וכך הכין הקדוש ברוך הוא כבר לפני כן את המרכז התורני הגדול בצפת, אליו גלו חלק גדול מגדולי ספרד. ושם היו הרבה גדולים שהם חיברו את ספריהם החשובים, כמו הרמ"ק, האר"י ז"ל, המהר"ם אלשיך, ר' משה גלנטי, המב"י, המהר"ט, מהר"י בירב, בעל החרדים, ועוד מספר רב של גדולים אחרים. ולשם גם הגיע ר' יוסף קארו ובה ובסביבתה חובר השולחן ערוך (חלק כתב בביריה וחלק בעין זיתים בזמנים שבהם נאלץ לעזוב את צפת מפני מגפה שפרצה שם).

תקופה זו, היתה כנראה חלק מההכנה האלוקית לקראת אחרית הימים, תעיד על כך גם העובדה הזו: בימים ההם חי בצפת הגאון המקובל ר' שלמה אלקבץ אשר חיבר את הפיוט "לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה", שכולו מלא כיסופים לקראת השבת הגדולה - שבת של אחרית הימים, ומשום כך הפיוט מלא דברי השתוקקות לקראת המשיח. גם האר"י"ל הגיע לצפת דוקא - משום שראה במקום זה מקום הקשור לתהליכי הגאולה - כיוון שהגימטריא של שם העיר צפת היא = 570 כמנין הגימטריא המילה תקע = 570 שהיא ראשית הפסוק "תקע בשופר גדול לחרותנו". ויתכן מאוד, שגם משום כך התחבר ספר השולחן ערוך, ונתפרסמה תורת האר"י בצפת באותה תקופה שם, והם משמשים ניצוצי אור לקראת השחר של אחרית הימים, בדיוק בשעה של רדת חשכה על יהודי ספרד - דבר שסימל את התגברות הגלות מחד גיסא, ומצד שני, מתוך נגלות הזו החלה צמיחת ניצוצי האור לקראת הגאולה - שהרי בעקבות גירוש ספרד * הגיע לצפת ר' יוסף קארו וחיבר ס את ספריו החשובים.

---

* יש לציין את העובדה שמרח ר' יוסף קארו השתית את עיקר ספרו על פי פסקי שלושת גדולי הפוסקים: הר"י והרמב"ם והרא"ש שנהג בהם, כמו בבית דין ובדרך כלל הלך בכל מקום אחר הרו של הדעות מבין שלושה אלו. כל שלושת הפוסקים האלו היו קשורים במידת מה לספרד: הר"י למרות שהיה בן צפון אפריקה ושם היה מרביץ תורה, מכל מקום בסוף ימיו עבר לספרד ושם היה מרביץ תורה. הרמב"ם היה בן ספרד אלא שנאלץ לברוח ממנה עם אביו עקב הגזירות הקשות על היהודים בענין שמירת התורה על ידי השליטים האלמוהידים. הרא"ש היה בן אשכנז - ולמד אצל רבותינו האשכנזים, אולם הוא נאלץ לברוח מאשכנז עקב רדיפות השלטונות ועבר לספרד ושם היה לרבה של אחת הקהילות החשובות, ושם הרביץ תורה בסוף ימיו.

בספרד היה ריכוז יהודי הגדול באותה תקופה, וזאת משום שבכל מקום שקיימת התרבות העולמית שם גם מצוי הריכוז היהודי הגדול - כמו בימינו בארצות הברית. והדבר בולט מאוד - שכאשר היהודים עזבו את ספרד, היא אכן ירדה מגדולתה. וזאת בכדי שהיהודים ישפיעו על תושבי העולם, - שהרי זו היא תכלית האומה היהודית. בשנים האלו היתה ספרד מקום חשוב בתרבות העולמית, שם היו הפילוסופים הגדולים של הערבים, וגם בעת שעברה לשלטון הנוצרים היא היתה עדיין בעלת השפעה על תרבות העולם, משום כך גם גדולי התורה שבעם ישראל היו בארץ זו, כדי שהאומות ילמדו מהם להכיר את הקב"ה ותורתו.

גירוש ספרד היה סיומה של תקופת יהדות ספרד. תקופה זו נמשכה כחמש מאות שנה, בערך משנת ד' תשי"ן עד הגירוש בשנת רנ"ב. תקופת פריחת הורה של יהדות ספרד החלה עם שבייתם של ארבעת הגדולים שיצאו מבבל, ושוודי ים שבום ומכרום לקהילות ישראל שפדאום, והם הקימו תורה במקומותיהם החדשים: רבי חנוך ורבי משה האב ובנו שהקימו את התורה בספרד, שהיא קרובה לצפון אפריקה, שבה הקים מרכז תורה השבוי האחר - רבי חושיאל אביו של רבנו חננאל, והיה קשר גדול בין שני המרכזים שהשפיעו זה על זה. חיסולה של יהדות ספרד היה בשנת רנ"ב, אחר שאילצו את היהודים שרצו להשאר בספרד להמיר דתם להשתמד. [וכבר נתנו על כך סימנים, ספרד" היא בגימטריא = 344 כמניין הגימטריא של המילה שמד = 344. השנה "רנ"ב" היא 252 שווה לגימטריא של המילה "מזרה ישראל הוא יקבצנו" - מזרה בגימטריא 252. שנת ר"ן היא גם היתה שנת החצות של ליל האלף הששי, [כידוע כל אלף שנים בבריאה מקבילים ליממה של בריאת העולם]. זאת אומרת חצות הלילה הזה היה זמן רדת החשכה בספרד ותחילת השחר בארץ ישראל, וכפי שסוברים המקובלים - אחר חצות הלילה כבר יש בו מכוחו של עלות השחר [ויש נוהגים לברך את ברכות השחר מיד אחר חצות הלילה על פי כלל זה]. גדולי צפת אף הכינו הכנה רבתי נוספת לקראת אחרית הימים - הם חידשו את הסמיכה, על פי דברי הרמב"ם הסובר שלפני המשיח תחודש הסמיכה, אולם לעניין זה לא היה המשך, משום שרבים מגדולי ישראל התנגדו לכך.

הקשר שבין ספרד לבין צפת היה בולט מאוד, הגולים מספרד הקימו בצפת על פי נסיונם הרב מספרד - מרכז של גידולי חקלאות כמו גידול כבשים, גידול כוורות דבורים, תעשיית בשמים, ואף פתחו תעשייה ובתוך זה גם דפוס עברי שסייע להפיץ את חידושי התורה של גדולי צפת במהירות. במקביל להתפתחות הגשמית המיוחדת במינה, היתה ההתפתחות הרוחנית באופן מפליא, נאסף בה מאגר עצום של גדולי ישראל אשר רשימה חלקית מהם כבר הובאה לעיל והם עסקו בתורה וחיברו חיבורים גדולים וחשובים שמאירים את שמי היהדות עד עצם היום הזה.

בספר דעת סופרים (חלק האלף האחרון עמ' 114) כתב על צפת שבזמן שהוא דברים אלו: "לפני מהותו וקוצר קיומו, הוא נראה כתופעה רוחנית בלתי טבעית, כוכב שנשלח להאיר לשעה את שמי עם ישראל על סף העת החדשה, המרכז הצפתי הוא גם התרומה האחרונה של יהדות ספרד לכלל ישראל". לפי מה שכתבנו נראה, שאכן יש קשר הדוק בין הדברים: שקיעת יהדות ספרד ותחילת הארת ההכנה לקראת אחרית הימים הלכו יחדיו, והדבר היה ניכר ביותר בצפת וכמו שפירשנו. לפי האמור גם יובן, מדוע לאחר זמן לא רב, שקעה שמשה של צפת, משום שעיקרו של מקום התורה הוא בירושלים עיר הקודש וככתוב (ישעיה ב): "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", ולדעת החתם סופר התלאות שעברו על צפת עד חורבנה ברעידת האדמה שפקדה אותה, קשורים לעובדה שצפת האפילה על התפתחות הישוב היהודי במרכז התורה בירושלים. (ראה גם שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רלג).

חיבור השולחן ערוך בארץ ישראל וחיבור המפה בגולה

"וזהב הארץ ההיא טוב" (בראשית ב, יב)

"אין תורה כתורת ארץ-ישראל" (ספרי ריש עקב ב"ר ט"ז ז')

"כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב')

סקירה של המקומות שבהם זכינו לתורה מגלה, שעיקר כוחה של התורה היה בארץ ישראל: מעמד הר סיני שבו נתנה התורה היה במדבר סיני הסמוך לארץ ישראל ולדעת הכוזרי הוא מתחומיה של ארץ ישראל. עוד כתב רבי יהודה הלוי (כוזרי מאמר ב' אות יב): "אין עם הסגולה יכול להדבק בענין האלוקי כי אם בארץ הזאת".

הנביאים נתנבאו רק בה או בעבורה. וגם כאשר אירע דבר בחול, כשהיה צורך לכותבו הוא נכתב בארץ ישראל. כמו שהיה בעת מגילת אסתר, ששלחה אסתר לאנשי כנסת הגדולה שהיו בארץ ישראל שיכתבו את הדברים, משום שאין התנ"ך יכול להכתב אלא בארץ ישראל (ראה ספר "בינו שנות דור ודור מה שכתב על כך בשם הגרי"ז). עיקר סדר התפילות נתקן בארץ ישראל על ידי אנשי כנסת הגדולה. התנאים עיקר המצאותם היתה בארץ ישראל, והמשנה נערכה על ידי רבינו הקדוש בארץ ישראל. כמו כן - כאשר היה צורך בקבלת תורה מחודשת על ידי חיבור השלחן ערוך - עיקרו נתחבר בארץ ישראל על ידי ר' יוסף קארו, כיון שצריך לכך את כוחה של ארץ ישראל.

ברם, חלק אחד חשוב של התורה עיקרו היה בגולה וזה התלמוד, אמנם גם בארץ ישראל היה תלמוד ירושלמי, אך ההלכה היא כהתלמוד בבלי שנערך עריכה סופית על ידי רב אשי וחבריו בבבל. על התלמוד בבלי נאמר (סנהדרין כד): "במחשכים הושיבני" - זה תלמודה של בבל. ופירש הנצי"ב מוולוז'ין בחיבורו קדמת העמק לשאלות, וכן בפירושו העמק דבר (שמות לד), שחלילה להבין שחז"ל באו לגנות את תורת בבל, אדרבא בבחינה מסויימת יש שבח לתלמוד הבבלי, וכך הוא כתב על כך:

"בארץ ישראל שופעת הארת התורה ממרומים, ולפיכך לימוד התורה שם הוא ב"נחת" מוכן הרבה יותר להתעלות סו, אולם בבבל, דוקא מתוך ה"מחשכים" הרוחניים המקשים מאוד מאוד על הלימוד, מאיר אורה של תורה ביתר שאת, כי כדי לעלות בתורה וביראה בחושך שבבבל דרוש עמל רב יותר. משום כך עסקו הבבלים בפלפול התורה והיו "מחבלים זה לזה בהלכה" "ומירין זה לזה בהלכה כזית" עד שהיו מגיעים להלכה ברורה. ולפיכך תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה בפני זה וקורעין זה על זה (בבא מציעא לג) - כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין וכולם למדים זה מזה" ...

לפי האמור יתכן שנבין היטב את הנהגת ה' בכך שהשולחן ערוך נתחבר בארץ ישראל, שהרי אמרו (סנה' יד) אין סמיכה בחוץ לארץ - והתורה עיקרה בארץ ישראל. אך יחד עם זאת היה צריך גם החלק של חוץ לארץ להכלל בזה, ולכן ההגהות של הרמ"א התחברו דוקא בגולה, כמו כן הנושאי כלים על השלחן ערוך רובם התחברו בגולה, ומטעם האמור.

המגיד אמר לר' יוסף קארו: "ואזכך למיסק לארעא דישראל בשתא דא, ואזכך למיגמר חיבורא דילך לאנהרה ביה עיני כל ישראל, דהא כל עמים חכמים ונבונים ומשכילים ישאבון מחיבורא דילך דאיקרי בית יוסף (תרגום: אזכה אותך לעלות השתא לארץ ישראל, ואזכך לסיים חיבורך להאיר בו את עיני כל ישראל, - שחכמים ונבונים ומשכילים ישאבו מחיבורך הקרוי בית יוסף)". - הרי שצריך היה לזכותה של ארץ ישראל.

הקשר של ארץ ישראל ושל הגולה המתגלה על ידי חיבור השלחן ערוך, יתכן וגם הוא קשור לאחרית הימים כפי שביארנו, משום שזה נועד לקשר בין הגולה ולבין ארץ ישראל, ובפרט ראוי לציין הקשר שבין צפת לספרד וכפי שכתבנו לעיל*).

---

* חוקרי דברי הימים מציינים תקופה זו שבה חי ונתגדל ר' יוסף קארו לא רק כתקופת רבת עלילה, אלא כתקופה גדולה בתולדות הרבנות שהעמידה דור דעה של רבנים ואנשי שם מצויינים בתורה בחכמה ובקבלה, ושחיברו ספרים רבים בכל מקצועות התורה. ביחוד עשירה תקופה זו בחיבור שאלות ותשובות לאלפים שחריפות ובקיאות נפלאה בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים מבצבצת מהן. ותופעה זו היא ממש אחד מפלאי ההיסטוריה הישראלית (אנצ' לגאוני ישראל עמ' 62). על דבר זה, אמר מרן החפץ חיים כי מסירות הנפש של היהודים שגורשו מספרד משום שלא המירו את דתם - למרות היסורים והסכנות שהיו בדרכם, מסירות נפש זו היא זיכתה אותם במעלות התורה.

פרק ג'

מחברי השולחן ערוך

(ר' יוסף קארו ור' משה איסרליש)

בפרק זה נתאר מעט מגדולתם של מחברי השולחן ערוך שזכו להיות פוסקי הדורות, כפי שכבר הרחבנו בזה בפרקים הקודמים.

כל מי שלומד יודעה תורה והוא ירא שמים, הרי הוא בכלל תלמיד חכם. אולם גם מי שהוא בכלל תלמיד חכם כל שאינו יודע לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא עדין אינו במעלה השלמה של תלמיד חכם. וכתב הרמ"א (יו"ד רמב, ל)בדיני כבוד רב: "ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול והחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה, רק בי שלמדו פסק ההלכה והעיון המביאו על האמת והיושר". והרד"ך כתב (בית יח) [לעניין פטור תלמיד חכמים מן המס]: "ונראה שצריך שיהיה התלמיד חכם ראוי להוראה" (ודלא כהמרה"ט).

בספר אור לציון (ח"ב פרק ח' סע' א) כתב לענין תלמיד חכם לוי שאין לו ליצוק מים על ידי כהן עם הארץ, היינו ת"ח שיודע לפסוק הלכה מתוך עיון בספרים:

להגיע לפסיקת ההלכה למעשה אין זה דבר שכל תלמיד חכם זוכה לו, כמו שכתב המאירי (יומא כ"ו):

"ואין אדם ראוי לכך, בשלימות ידיעה לבד - שכמה ראינו שידיעתם גדולה בתלמוד, שאינם יודעים לכוון שמועה אחת להלכה ולמה שראוי להורות, וכמה מוחזקים בחדרי תורה וכשהוראה באה לידם אף הפתח אינם מוצאים. וכלל הדברים - שאין אדם זוכה להוראה אלא בשני דברים:

א. ידיעת התלמוד לקבלתו והשניה לה: הכח השכלי שבו - לבחינת הדברים והבאתם למצרף ולהוציא דבר מתוך דבר, ועל שתייהם בכלל אמרו במסכת סנהדרין: גמיר וסביר".

ומי הוא שזוכה להגיע אל ההלכה למעשה?! בגמרא (סנה' צג) נתבאר שלא סלקא הלכה לצורבא מדרבנן, אלא אם כן הוא משבט לוי או שבט יהודה. - "צורבא מדרבנן" - תלמיד חכם צעיר שיזכה להגיע לפסיקת ההלכה, אינו זוכה לכך אלא אם כן הוא נחון בסגולה מיוחדת והיא נתנת רק לשבט לוי ויהודה, אך תלמיד חכם שלמד שנים רבות יכול לזכות גם הוא משבט אחר.

עוד אמרו רבותינו (עירובין כג, א): "דוד (המלך) דגלי מסכתא, כתיב ביה: "יראיך יראוני וישמחו", שאול (המלך) דלא גלי מסכתא, כתיב ביה: "אשר יפנה ירשיע", ופירש רש"י: "יראוני וישמחו - לפי ששמעותיו מכוונות - לאיסור איסור, ולהיתר היתר. ירשיע - לא היה זוכה להורות כהלכה". המהרש"א שם פירש שלא זכה שאול להורות הלכה משום שלא היה משבט לוי ולא משבט יהודה.

בהקדמת הנצי"ב לפירושו על שאלות דרב אחאי גאון כתב במאמר קדמת העמק, כי ישנם שתי בחינות בסייעתא דשמיא להורות:

א. במקרה שראה שאלה הלכה למעשה ובזה היה כוחם של הכהנים והלויים גדול.

ב. קביעת הלכה על פי המקורות, הינו כיצד יש לנהוג במקרה ויהיה מקרה מסויים, ובזה היה יהודה יותר בעל הסייעתא דשמיא, שהוא היה בבחינת מחוקק - זוכה לכוין את קביעת ההלכה לדורות.

כאן נביא מספר דוגמאות של סייעתא דשמיא שיש לפוסק הצריך להורות הלכה למעשה על מה שאירע לפניו.

בגמרא מסופר שאחד האמוראים נשאל הלכה למעשה על מקרה שאירע, והוא שגג והורה שלא כדין, אולם לאחר מכן, התברר שהשואל שאל שלא כהלכה והעובדה היתה שונה, והפסק שפסק אותו אמורא אכן היה הפסק המתאים למקרה שאירע.

כאשר נתמנה הג"ר יחזקאל לנדא בעל ה"נודע ביהודה", להיות רבה של העיר פראג, היו כמה תלמידי חכמים בעיר שרצו לעמוד על כוחו בתורה. הם הכינו שאלה אחת חמורה וביררו היטב את המקורות וצדדי הספק. כאר נשאל הרב והכריע לצד אחד, הם התקיפו אותו בראיות וקושיות עד שחזר בו והכריע לצד השני, ואז שוב חזרו ושאלו אותו עד שדחו את חזרתו! הוא פנה אליהם וביקש מהם שיענו לו: האם השאלה שנשאלה היא באמת עובדה שאירעה או שהם המציאו אותה כדי לנסותו? והוא גם ביאר את פשר שאלתו: אם השאלה היא הלכה למעשה יש לפוסק את הסייעתא דשמיא הראויה, ואם אין זו הלכה למעשה אין לו את אותה סייעתא דשמיא, ואז הם הודו לו, ואמרו שאכן השאלה היתה רק לבחון אותו.

פעם שאלו תלמידי החתם סופר את רבם: הכיצד הוא נוטל על עצמו אחריות כה גדולה לפסוק שאלות חמורות כל כך? ענה להם כיון שמחשיבים אותו כפוסק בדורו, אז יש לו סייעתא דשמיא שאפילו אם ראייתו שהביא לפסק תדחה, הרי ימצאו כמה ראיות אחרות שיחזקו את הפסק. וכך גם אירע לו, פעם אחת שלח לו חמיו הגאון רבי עקיבא איגר שאלה הלכה למעשה, והחתם סופר ענה שלא ממין את השאלה - הוא ביקש לבדוק אם אין העדים קרובים, ואכן נבדק הענין ונמצא כדבריו - והעדים היו קרובים.

אלו הן דוגמאות לסייעתא דשמיא בפסיקת ההלכה לגבי מקרים שאירעו. אולם בחיבור השלחן ערוך הסייעתא דשמיא גדולה במיוחד, משום שקביעת ההלכה היא לדורות. התורה ניתנה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא, וצריך כוח מיוחד לקבוע את ההלכה למעשה. כל אחד לומד את התורה לפי שורש נשמתו כמו שנתבאר בהקדמת ספר ים של שלמה לבי"ק, אולם את ההלכה למעשה צריך להכריע לפי הסייעתא דשמיא המיוחדת, והיא ניתנת למי שראוי להיות פוסק. מרן והרמ"א היו כאמור הפוסקים שפסקי ההלכה שלהם נקבעו לדורות בשלחן ערוך*).

מרן רבי יוסף קארו

בטולידו שבספרד היה חי הרב יוסף קארו שהוליד שני בנים שגדלו לרבנים גדולים, האחד היה רבי יצחק קארו שהיה תלמידו של הגר"י קנפנטון שעליו כתב בעל ספר היוחסין: "רבן של ישראל, המאור הגדול ר' יצחק קנפנטון, בן החכם הגדול ר' יעקב קנפנטון. אני ראיתו ופניו כפני השכינה ונקרא גאון קשטיליה". הג"ר יצחק קארו היה חכם גדול וחיבר כמה ספרים. כשרבו ר' יצחק קנפנטון נפטר הוא מילא את מקומו כראש הישיבה. בעת גירוש היהודים מספרד עבר לליסבון וכהן שם ברבנות עד הגירוש מפורטוגל בשנת רנ"ח, אז הוא ברח משם לקושטא שבטורקיה. לשם גם הגיע מרן הבית יוסף ולמד תורה אצל דודו זה שהיה לאחד מרבנותיו החשובים, והוא גם מזכירו בספר בית יוסף.

(* בספר דעת סופרים (האלף האחרון פרק מט) נכתב על כך:

"בשם פוסקים נקראים החכמים היודעים לברר את דברי התורה בצורה הנוגעת למעשה. יש חכמי תורה גדולים בהסברת התורה, אבל אינם מגיעים לפיסוק הלכות, לפעמים רק משום שהם חוששים שמא יטעו, "הפוסק" יודע בדיוק, והוא גם בטוח בעצמו שכן הדבר שלא ישליל את האנשים, עם זאת יש פוסקים שדעתם נתקבלה רק במקומם. או לא נתקבלה בכלל וסיבות רבות היו לכך".

בנו השני של רבי יוסף קארו היה הרב אפרים קארו, והוא אבי מרן רבי יוסף קארו שנקרא על שם סבו זה, רבי יוסף נולד בשנת רח"מ.

כשנגזרה על היהודים בספרד גזירת הגירוש, גלה יוסף הילד עם משפחתו לפורטוגל - באותה עת היה מרן בן ארבע שנים. מפורטוגל עבר ר' אפרים למצרים והתיישב בקהיר, והוא נפטר כעבור זמן לא רב כשבנו יוסף היה עדין צעיר לימים. כשנדע לדודו בקושטא שאחיו נפטר, שלח מכתב לר' יוסף קארו וביקשו לעבור אליו והוא ידאג לכל מחסורו הגשמי ובעיקר הרוחני. כשהגיע ר' יוסף לקושטא הוא נתקבל שם בכבוד מלכים, והיה לתלמידו של דודו שהיה אחד מרבתי העיקריים. הוא גם למד תורה ממהר"י בירב שלאחר מכן בעת חידוש הסמיכה בצפת הסמיכו להיות דיין סמוך.

ר' יוסף קארו היה לומד תורה בהתמדה גדולה ובהתקדשות ובפרישות מתוך צומות ודבקות, והיה חבר לרבי שלמה שהיה מן האנוסים וחזר בתשובה, ואחרי כן מסר נפשו על קידוש השם ומת בשריפה, ורבנו הושפע מאוד ממנו. בדברי המגיד חוזרים כמה פעמים דברים בענין הזכות של רבי יוסף קארו למות גם הוא על קידוש השם כמו שמת רבי שלמה מולכו.

ר' יוסף קארו זכה למגיד - מלאך שהיה בא ללמדו תורה. בשל"ה מובא סיפור מופלא על גילוי שכינה אצל ר' יוסף קארו בעת הלימוד בליל שבעות.

ר' יוסף קארו זכה לגדולות על ידי כמה מעלות שהיו לו ואחד מהם מסירות נפש, כיון שהיה גם הוא מן הגולים שגורשו מספרד בעת גזירות השמד משום שלא רצו להמיר דתם, והדבר היה כרוך במסירות נפש (מעניין לציין שספרד בגימטריא 344 כמנין הגימטריא של המילה שמד שגם היא 344). ואף כי מרן הבית יוסף היה אז ילד קטן והוא רק יצא עם אביו, מכל מקום היתה לו הזכות של הגולים כולם, ובפרט שהוא השתוקק כל ימיו למסור את נפשו על קידוש ה', וכמו שהמגיד הבטיחו לזכות למות כמו שלמה מולכו.

מסירות נפש היא הזכות שבה זוכים לתורה, כמו שאמרו רבותינו (מדרש קהלת) על הכתוב (קהלת ב'): "אף חכמתי עמדה לי - תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי".

החפץ חיים אמר, כי תמיד אחר תקופה של מסירות נפש ישנה פריחה גדולה של תורה.

רבותינו במדרש רבה (ריש פרשת במדבר) אמרו: "בשלושה מקומות ניתנה תורה - במדבר במים ובאש" ... הג"ר מאיר שפירא פירש (ראה "מענינה של תורה" במדבר) שהכוונה היא, שעל ידי שלושה דוגמאות של מסירות נפש זכו ישראל לתורה. האש היא הדוגמא של אברהם אבינו, שמסר נפשו על קידוש השם והושלך לכבשן האש כשלא רצה לעבוד עבודה זרה. במים - זו המסירות נפש של נחשון בן עמינדב ושבת יהודה, כאשר נצטוו בני ישראל להכנס לתוך ים סוף לפני שנבקע. במדבר - זו מסירות הנפש שלש האומה כולה - שיצאו למדבר ככתוב (ירמיה לא): "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

עוד נאמר בגמרא (ברכות כ, א): "אמר ליה רב פפא לאבי: מאי שנא ראשונים דאיתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא איתרחיש לן ניסא?! ...אמר ליה: קמאי הוו מסרי נפשיהו אקדושת השם" ... (תרגום: מדוע יש הבדל בין הדורות הראשונים שנעשו להם ניסים ולנו לא נעשים? אמר לו: הראשונים מסרו נפשם על קידוש השם - לכן זכו לסייעתא דשמיא מיוחדת. וכמו כן זכו לכך דור מגורשי ספרד ועמהם זכה במיוחד רבי יוסף קארו.

כבר בצעירותו זכה ר' יוסף להיות גדול בתורה, והיו פונים אליו בשאלות מארצות רבות ורחוקות, הוא גם חיבר פירוש על הרמב"ם הוא ה"כסף משנה" בו מקורות לדברי הרמב"ם וישובים להשגות הראב"ד שהשיג על הרמב"ם.

לאחר מכן הוא חיבר את חיבורו הגדול על הטור את "הבית יוסף", ועמל הרבה שנים להגיהו אחר שכבר נדפס וגם נדפסו הגהותיו על ספרו בשם "בדק הבית". על החיבור הזה אמר לו המגיד: שיזכה לעלות לארץ ישראל ולחבר את חיבורו הגדול בית יוסף, שממנו ילמדו חכמים ונבונים, כפי שציטטנו מדבריו לעיל פרק א'.

מלבד חיבורו הגדול בית יוסף היתה לו הסייעתא דשמיא הגדולה בחיבור השלחן ערוך וכפי שכבר נתבאר לעיל פרק א'. חיבור זה לכתחילה חובר רק כקיצור הספר בית יוסף, כדי שיוכלו לחזור בקיצור על כל הספר, וכן שישמש השלחן ערוך כמפתח לספר בית יוסף. את הספר הוא חיבר בצפת וסביבותיה, חלק אחד חובר בביריה וחלק אחר בעין זיתים - בתקופה שנאלץ לעזוב את צפת מפני מגיפה שפרצה שם. הספר הזה נתקבל בכל העולם להיות עמוד ההלכה, וגם רבי יוסף קארו עצמו שינה את טעמו ביחס לספר השלחן ערוך כאשר הכיר בחשיבות הספר.

המגיד אמר לרבי יוסף קארו דברים אלו המעידים עד כמה חשוב היה מרן הבית יוסף גם בעליונים: **"משיבין ואומרים: האי הוא ריש מתיבתא רבא בארץ ישראל, פסקנא רבא דארץ ישראל, מחברא רבא דארץ ישראל - יוסף המכונה קארו - שמלך מלכי המלכים חפץ ביקרו"**.

רבנו החיד"א מספר: בדור ההוא היו שלושה גדולי עולם ששמש היה יוסף והיו ראויים לחבר ספר כמו השלחן הערוך, ואלו הן: רבי יוסף קארו, רבי יוסף טאטיצק מסלונקי, ורבי יוסף בן לב, ובכל זאת קבעו בשמים שרבי יוסף קארו הוא שיזכה לחבר את השלחן הערוך, [המגיד אף זירזו באומרו כי בקראקא ישנו גדול אחד שכותב חיבור כעין שלו]. הסיבה שזכה מרן הבית יוסף לכך היא מידת הענוה הגדולה שלו*]. ומידת הענוה היא סיבה גדולה שיזכה אדם שההלכה תקבע כמותו, כמו שאמרו רבותינו (עירובין יג, ב): "ומפני מה זכו בית הלל שתקבע הלכה כמותם?! מפני שנוחין ועלובים היו, ושונים דבריהם ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהם".

בספר אנצ' לגדולי ישראל (ערך ר' יוסף קארו) נכתבו שורות אלו: **"אצילות נפשו ושוך מידותיו של רבנו, משתקפים גם בחיבוריו בהלכה, דבריו הם תמיד דברי חכמים אשר בנחת נשמעים. גם כשהוא מביא דעות המתנגדות לדעתו, הוא מציע אותן ברוב כבוד. כבר הכירו הקדמונים שאין דרך מרן לדבר בגנות מי שסוסק שלא כמותו ומשנתו היא תמיד משנת חסידים."**

על שורש נשמתו של ר' יוסף קארו כתב ר' חיים ויטאל שהוא משורש רבי יהודה בר אלעאי, שעליו נאמר (ברכות סג, ב) שהוא "ראש המדברים בכל מקום", ומשורשם של עוד תנאים, אמוראים, גאונים, הרשב"א, הרא"ה והרב המגיד.

הבית יוסף למד את תורתו לשמה והיה עובד את השם בדבקות, וגם מתוך פרישות וסיגופים ותעניות כפי שהדריכו המגיד.

---

* בהקדמת ספר השולחן ערוך כתב רבי יוסף קארו: במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום, אשר ממעון קדשו מן השמים הופיע ברוב רחמי וחסדיו והשפיע מטובו על שפל אנשים כמוני לחבר ספר הנותן אמרי שפר ... גם מכאן אנו עדים לענוונותו של מרן ר' יוסף קארו.

על גודל מעלת לימודו לשמה אנו למדים מדברי החתם סופר שהתבטא על מרן כשכתב פירוש בדבריו: " ... וגם אם הרב בית יוסף לא נתכוון לזה, מכל מקום - האלוקים אינה להעתיק בלשון קולמוסו, שיהיה אותו צדיק ניצול מאותה השגיאה ... כי כן אורחות נותן התורה יתברך שמו, עם כל עוסק תורתו לשמה"...

רבי יוסף קארו חיבר הרבה חיבורי: "כסף משנה" "בית יוסף" "שלחן ערוך" "מגיד מישרים" אבקת רוכל", פירושים על תנ"ך ועוד. חלק גדול מהספרים נדפס, וחלק לא ראה אור.

כאשר חידשו בצפת את הסמיכה והסמיכו לראש את המהר"י בירב, הוא חזר והסמיך מיד אחריו, את רבי יוסף קארו, ורבי יוסף קארו הסמיך את מהר"ם אלשיך ומהר"ם גלנטי. אך הסמיכה לא המשיכה הרבה דורות משום שכידוע היו לה הרבה מתנגדים, בזמנו של מרן היה המתנגד הגדול רבי לוי (המהרלב"ח) רבה של ירושלים, וכמו שהאריך בטעמים להתנגדותו בספרו שו"ת מהרלב"ח, בקונטרס הסמיכה.

מקן היה המנהיג התורני בארץ ישראל, והיו פונים אליו מארצות רבות לשמוע את דעתו בהלכה. מרן גם התקין מספר תקנות שינהגו הכל כדעה אחת לבל תעשה התורה תורות תורות, והחרים את מי שיחמיר בהלכות אלו: א. מירוח עכו"ם שהוא פוטר מתרומות ומעשרות. ב. גידולי שביעית בשדות נכרים אין נוהגים בהם קדושת שביעית. (בארץ נהגו כמו מרן למרות שמהרי"ט והמבי"ט והגר"א חלקו עליו, אולם לאחרונה, אחר שהחזון איש חלק, רבים נוהגים שלא כדעת מרן. בדרך כלל מתחלקים הדברים בין אנשי הישוב הישן שאינם משנים ממהגם שנהגו על פי מרן, לבין אנשי הישוב החדש שנוהגים כדעת הגר"א והחזון איש).

משפחתו של מרן: בצעירותו נשא את בתו של ר' חיים אלבלג, היא מתה עליו בדמי ימיה. לאחר מכן הוא נשא לאשה את בתו של הג"ר יצחק סבע ממנה היה לו בנו שלמה. אחר פטירתה לעת זקנתו נשא את בתו של ר' זכריה בר' שלמה זבסיל אשכנזי שהיה אחד מחכמי ירושלים, ומרן מכנהו בתשובותיו: "ומורי וחמי החכם המובהק השלם". מאשה זו נולד לו בנו יהודה כשהיה מרן בן שמונים.

מרן זכה לשיבה טובה, והיה עוסק כל העת בהרבצת תורה והיה משיב לשאלות שהופנו אליו כל הזמן עד סוף ימיו, הוא נפטר בהיותו בן 87 ביום ה' י"ג ניסן ה'ש"ל"ה ועם ישראל בכל תפוצותיו הספידו אותו הספד גדול כאבל יחיד.

תולדות מרן רבי משה איסרליש - הרמ"א

רבי משה נלד בעיר קראקא בגליציה בין השנים ר"פ-ר"צ, (שנת הולדתו המדוייקת אינה ידועה לנו), לאביו ר' ישראל שעל שמו הוא נקרא איסרל-יש (של ישראל). ר' ישראל היה עשיר וכן חמיו ר' אליעזר היה בעל רכוש. כאשר אמו של הרמ"א נפטרה, בנה אביו של הרמ"א בית כנסת לזכרה, בית כנסת זה היה קרוי על שם הרמ"א והיה קיים עד לחורבן יהדות פולין בשואה האחרונה.

הרמ"א היה בעל כשרונות גדולים מאוד, והיה מתמיד גדול בתורה. כבר בצעירותו מינוהו לרבה של קראקא. הוא למד אצל הגאון ר' שלום שכנא שהיה המאור הגדול של יהודי פולין באותה עת שיחד עם הגאון ר' יעקב פולק העמידו את התורה בארץ פולין.

הגאון ר' שלום שכנא היה לרבו המובהק של הרמ"א ואף השיאו את בתו, אולם היא מתה עליו בנעוריו, ואז נשא לאשה את אחותו של הגאון בעל השארית יוסף.

הרמ"א שירש רכוש גדול הקדיש את כל ימיו לתורה, וייסד ישיבה וכלכל את תלמידיה ביד רחבה. בימיו הפכה פולין למרכז התורה באירופה, אליה נהרו תלמידים מארצות רבות, ובמיוחד פליטי היהודים מספרד ופורטוגל. הרמ"א כתב על כך בספרו שו"ת הרמ"א (סי' מג): "ולולא כי השאיר ה' לנו בארץ הזאת פליטה, חס ושלום, היה ישראל לאלה ולשבועה, כסוטה, אך בעזר אורה עוטה, אשר לב המלך ושריו אחרינו נוטה"... ושם (סי' צה) הזכיר גם את המצב הקשה של היהודים באשכנז: "ואולי עדיף טפי פת חריבה ושלווה בה במדינת אלו (פולין) אשר אין שנאתם גברה עלינו כמו במדינת אשכנז".

רבנו הרמ"א שזכה שתלמידיו למדו על שלחנו היה דומה בזה לרבנו הקדוש עורך המשנה, שאסף אל ביתו את חכמי הדור בהיותו עשיר גדול והיה מפרנסם וכך למדו את דברי התנאים וסדרום הלכה למעשה. כעין זה כפי הנראה - זכה גם רבנו הרמ"א שהקים ישיבה ומרכז תורה בעירו, על ידי שהוא כלכלם ביד רחבה, הקב"ה זיכהו להיות השותף למרן העל השלחן הערוך.

הרמ"א היה גדול בתורה וגם זכה להיות מחבר פורה. הוא כתב את הספר "מחיר יין" פירוש על מגילת אסתר, שו"ת הרמ"א, תורת חטאת על דיני איסור והיתר. תורת העולה - ספר פילוסופי קבלי המבאר בדרך פילוסופית את עניני המקדש והקרבות. ועוד חיבורים אשר לא ראו אור. עיקר חיבורו הוא הדרכי משה על סדר הטורים והבית יוסף ולאחר מכן הגהותיו על השלחן ערוך. הרמ"א כתב ספר דומה לספר הבית יוסף. וכאשר הגיע לידי ספרו של הבית יוסף הוא סבר לגנוז, אולם לאחר מכן הוא נמלך בדעתו, ועשה ספר משלים לספר הבית יוסף, בו הוא השיג על פסקי הבית יוסף באותם מקומות שראה לנכון לחלוק עליו, ובמיוחד במקומות שבני אשכנז הלכו אחר רבותיהם, שהיו בדורות המאוחרים יותר ופסקו הלכות כבתראי. וכן הביא את מנהגי בני אשכנז שנהגו כרבותיהם גדולי התורה של צרפת ואשכנז. בדרך זו הוא המשיך כאשר יצא הספר שלחן ערוך, וכתב את הגהותיו על השלחן ערוך. הוא בענוונותו הרבה קרא לחיבורו בשם זה בשם "מפה", לומר שאין חיבורו אלא רק תוספת לשלחן ערוך, על ידי הגהותיו הוא השלים את הספר שלחן ערוך, ועקב כך הוא זכה להיות הספר של כל האומה כפי שכבר כתבנו בפרק א' על כך.

גדלותו התורנית היתה ענקית ורבים ראו בו את הרמב"ם של פולין משום שהיה גדול בתורה ובכחמה וקראו עליו: "ממשה עד משה לא קם כמשה" - ממשה בן מימון עד משה איסרליש לא קם גדול כמוהו. עיקר גדולתו היתה פסיקתו ההלכתית, וגדולי הדורות התייחסו אליו בהערצה מופלגת לדוגמא: מרן החת"ם סופר כתב עליו: **"וכל ישראל יוצאין ביד רמ"א"** ... וכן כתב: **"שהוא מתיירא לצאת מגדר רמ"א אפילו כחוט השערה"**.

דוגמא נוספת: מרן הגאון רבי עקיבא איגר כתב (אגרות סטופרים רבי עקיבא איגר סי' מז): **"תופסי התורה בארץ אשכנז ובארצות שסביבותיה, קיימו עליהם ועל זרעם תורת משה - הרמ"א נ"ע בכל השגותיו על הוראות הבית יוסף ותורת משה מורשה לנו מבלי לנטות מנה להקל או להחמיר"**.

בדורות המאוחרים יותר, השפיעו פסקיו גם על הפוסקים הספרדים שחששו לדבריו ובכמה ענינים נהגו כמותו. ומעניינת העובדה שגם הגאון הספרדי מהריק"ש (רבי יעקב קאשטרו) בן דורו של מרן הבית יוסף שהשיג על דברי הבית יוסף, ברבים מהשגותיו הוא כיוון לדעת הרמ"א, ולעיתים אף לשונות דומה לשון הרמ"א מבלי שידע מהשגות הרמ"א.

הרמ"א מלבד גדולתו בתורה היה גדול גם בחכמות ומדעים שונים בעיקר תכונה ודברי הימים, הוא אף כתב הגהות לספר יוחסין. תלמידו ר' דוד גנז כתב את הספר צמח דוד שהוא ספר היסטורי חשוב, וכפי הנראה עשה זאת על פי עצת רבו.

הרמ"א נפטר בל"ג בעומר שנת של"ב. אגדות רבות נקשרו לראשו עקב גדולתו בתורה ויראה וחשיבותו בעיני העם, וגם שזכה לתורה וגדולה במקום אחד. הרמ"א למרות שלא האריך ימים זכה לגדולה תורנית רבה וחיבר הרבה ספרים (מסורת אחת מונה 33 ספרים כמנין ל"ג בעומר שהוא נפטר בו. וישנה מסורת שנפטר בהיותו בן ל"ג שנה, אולם נראה שאין לדבר זה בסיס והוא חי לפחות ארבעים וכמה שנים). את הגהותיו לשלחן ערוך לא זכה להדפיס בחייו, ומלבד ההגות לאורח החיים שזכה להדפיס בחייו נדפסו יתר הגהותיו על ידי תלמידו רבי יצחק פיהם שהיה גדול בתורה.

פרק ד'

מבנה השולחן ערוך ונושאי כליו

על הצורך בחיבור ספרי המאספים

הרמב"ם בהקדמת ספרו היד החזקה כתב על חיבור המשנה שחיבר רבנו הקדוש שהיה זה משום שהדורות זקוקים לספר שירכז את התורה במקום אחד כדי שלא תשכח התורה מישראל, ואלו דבריו: "...ומימות משה ועד רבנו הקדוש, לא חיברו חיבור שלומדים אותו ברבים - תורה שבעל פה, אלא כל דור ודור - ראש בית דין או נביא שבאותו דור - כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו, והיה מלמד על פה ברבים. וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כוחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע, ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במידה משלוש עשרה (המידות שהתורה נדרשת בהם כמבואר בביריתא דרכי ישמעאל) והסכימו עליהם בית דין הגדול. וכן היה תמיד עד רבנו הקדוש, הוא קיבץ כל השמועות והדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממש רבינו ושלמדו בית דין שבכל דור ודור בכל התורה כולה, וחיבר מהכל ספר המשנה - ושננו לחכמים ברבים ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כולם, ורצו מכל מקום, כדי שלא תשכח תורה מישראל. ולמה עשה רבנו הקדוש כך ולא הניח הדבר כמו שהיה! לפי שראה: שהתלמידים מתמעטים והולכים, והצרו מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת, וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות - חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם, כדי שילמדוהו במהרה ולא ישכח, וישב כל ימיו - הוא ובית דינו ולימדו המשנה ברבים".

כך גם היה בסוף תקופת האמוראים שרב אשי אסף את דברי האמוראים קודמיו וכל ישראל קיבלו עליהם את הש"ס וכמו שהבאנו לעיל פרק א'. אחרי חתימת הש"ס כבר לא היה ספר אחד שהיה מקובל על כולם וגם היהודים נתפזרו בעולם, לכן לא היתה הסכמה על פסק אחד בכל ענין וכמו שכתב הרמב"ם שם: "ואחר בית דין של רב אשי שחיבר הגמרא וגמרו בימי בנו - נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר, והגיעו לקצוות ולאיים הרחוקים, ורבתה הקטטה בעולם, ונשתבשו הדרכים בגיסות, ונתמעט תלמוד תורה, ולא נכנסו ישראל לתלמוד בישיבותיהם אלפים ורבות כמו שהיו מקודם, אלא מתקבצים היחידים השרידים אשר ה' קורא בכל עיר ועיר, מכל מדינה ומדינה, והעוסקים בתורה ומבינים בחיבורי החכמים כולם ויודעים מהם דרך המשפט היאך הוא. וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגזר או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות רבות, לא פשטו מעשיו בכל ישראל ובהיות בית הדין של אותה המדינה יחידים, ובית דין הגדול של שבעים ואחד בטל מכמה שנים לפי חיבור הגמרא, לפיכך, אין כופים אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת, ואין אומרים לבית דין זה לגזור גזירה שגזרה בית דין אחר במדינתו".

הדורות נתרחקו מזמן חתימת התלמוד וגם נתפזרו ברחבי הארצות. ואז כבר לא הבינו די את דברי הגמרא והתקשו לפסוק על פיה כמו שכתב בעל הסמ"ע בהקדמתו:

"ומיום שנסתם התלמוד מימי מרימר ומר בר רב אשי, קבלו עליהן חכמי הדור שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ואחרי כן, מרוב עוונותינו נתרבו הגליות ונתגרשו ישראל מבל אשר היו שם ישיבות קבועים ועומדין בסורא ובפומבדיתא ובנהרדעא, ובמתאמחסיא ובשאר מקומות ונתגלינו משם מארץ לארץ, עד שמרוב הצרות לא הספיק להן כתיבת המשנה והתלמוד כאשר היה נכתב בימי רבי ורבינא ורב אשי והיו ביניהן כספר החתום, והיו צריכין לחכמי הדור אחר דור אשר פירשוהו להן המשנה והתלמוד, וכמו שעשה רש"י - וכן עשו שאר חכמים במדינתן, כגון רבינו חננאל, והרשב"ם והחכם הגדול רבי יוסף הלוי רבו של הרמב"ם... גם מפני גודל טרדות הגליות שנתרבתה השכחה, ולא היה ביד חכמי הדור להורות לבני ישראל את כל הדינים על פי התלמוד,

והעיר ה' את רוח הגאון מאור הגולה הרב רבי יצחק אלפסי שבא מספרד שנת ד' אלפים תתמ"ח לבריאת העולם, וחיבר הלכותיו על ג' סדרים הנהוגים בזמנינו, דהיינו מועד ונשים ונזיקין ועל ברכות מסדר זרעים ועל חולין מסדר קודשים, ועל איזה הלכות ידועים שנקראים הלכות קטנות... ולא כתב כי אם המשנה ופירוש התלמוד שעליו ולפי המסקנא, והוסיף בו קצת דברי הגאונים... ובעל צידה לדרך כתב בחיבורו בשם ר"י בעל התוספות על הלכות הרי"ף ז"ל: "וילאה אדם לחבר חיבור כמוהו זולתי ששכינה היתה שורה עליו. ונתפשט חיבורו בקצוי האדמה. ואחריו קמו דורות אחרים שגם באלה לא נסתפקו, מחמת שהוא לא כתב דבריו דרך הלכות רק אחר סידור מאמרי הגמרא. ופרטי הדינים המה מסודרים אחד הנה ואחד הנה וכל מי שרצה לפסוק דין היה צריך להיות בקי בכל הלכות הרי"ף, וגם לא כתב פרטי הדינים כפי הצורך, והיה זה די לבני דורו ולא לדורות שבאו אחריו.

והעיר ה' את הנשר הגדול בעל הכנפיים החכם רבי משה בר מימוני ז"ל שהוא קם וחיבר ספר הי"ד הגדולה וקראהו משנה תורה. כי בו כתב כל המצוות שבתורה – לא תעשה ועשה. ועליהם סידר וכתב כל הדינים הנמצאים בכל התורה שבע"פ – המשנה והתלמוד הספרא והספרי, והתוספתא והמכילתא ושכל חיבורי הגאונים אשר קדמוהו אחד מהן לא נעדר, גם כל התקנות והמנהגות שנעשו מימות משה רבינו ע"ה... והועיל בו לכל באי עולם ונמשך בפסקי דיניו אחר הלכות הרי"ף וכמו שכתב בהקדמתו לסדר זרעים על דברי הרי"ף ז"ל: מעט יש לחלוק על דברי הרי"ף ולא יגיעו עד עשרה וכו'...

רק שהיה שגגה לפני שליט כמוהו במה שלא הלך דרך המחברים אשר היו לפניו ולארחיו – שכתה כל דבריו סתומים ובלי ראייה, וגם לא הזכיר דעת האומר ולא דעת החולק... הראב"ד כתב עליו (בהשגתו להקדמת הרמב"ם למשנה תורה): "זה החכם סבר לתקן ולא תיקן, כי פעמים רבות יעלה על לב הדיין לאסור או להתיר וראייתו ממקום אחד, ואילו ידע כי יש גדול ממנו הפליג שמועתו (לדעת אחרת) היה חוזר (בו) ועתה לא ידע למה אחזור מקבלתי ומראייתי ומפני זה החיבור, אם החולק עלי גדול ממני הרי טוב, ואם אני גדול ממנו, למה אבטל דעתי מפני דעתו, ועו דכחי יש דברים שהגאונים חולקים זה עלך זה וגם המחבר ברר דברי האחד וכתבם בחיבורו ולמה אסמוך אני על ברירתו והיא לא נראית בעיני, ולא ידע החולק עימו אם הוא ראוי לחלוק, אם לא". גם הרא"ש בתשובותיו כתב: "דאין לשום אדם לפסוק מחיבורו של הרמב"ם - אם לא שבקי כבר בתלמוד"...

ומטעם הנ"ל כמה חרב הרב המובהק רבי משה מקוצי וחיבר "ספר מצוות גדול", וכתב גם כן בכל הדינים סדר מצוות עשה ולא תעשה שבתורה, והוא כתב מוצא לכל הדינים ממשנה והתלמוד ופסקי הגאונים, וכתב כל דין בשם אומרו ודעת החולקים עליו אכן קיצר בהכרעת הדיעה אשר הסכים עליה בדבר המחלוקת, וגם בהיות שסידר דבריו על סדר מצוות עשה ולא תעשה – קיצר בעניינים אשר אינו מעניין המצווה ההיא... גם לרבות שהרי"ף והרמב"ם הנמשכים אחרים לא היו מבני אשכנז וצרפת, והיו מחולקים בפירוש דברי התלמוד והגרסאות והנוסחאות עם חכמי אשכנז וצרפת כגון: רש"י ובעלי התוספות... ואחר פירוש רש"י ובעלי תוספות נמשכו כל גדולי אשכנז וצרפתים שבאו אחריהם שמימיהם אנו שותים, ועוד מרוב הדקדוקים של חכמי צרפת ובפרט בעלי התוספות נתרבו תילי תילים של הלכות וחילוקי דינים אשר לר נזכרו בדברי הרי"ף והרמב"ם. אשר גלל כן, בא הגדול בדורו הרב רבנו אשר ז"ל שהיה אחר הרב רבי משה מקוצי הנ"ל והאיר עיני ישראל בפסקי, הלך גם כן על דרך הרי"ף לקצר את הגמרא, וכתב עליו כל הדיקדוקים וההוספות שהוסיפו בעלי התוספות ורבו מהר"ם מרוטנבורג ושאר הגאונים והמחברים אשר קדמוהו, וכתב דעות החולקים והכריע מים התלמוד, וגם הוסיף מדיליה ברב חריפותו ובקיאותו, וכדי להראות טעם הכרעתו לברר הדברים הוצרך לכתוב פסקי הלכתא על דרך התלמוד ולהביא עליו דברי רש"י ותוספות ושאר גאונים במקום שמחולקין, ועל ידם בנה

וסתר. אך מפני החיסרון הנ"ל הדרא הקושיא לדוכתא- שלא היה ביד כל אחד להיות בקי בכל התלמוד והוספותיו ולחפש דיניו אחד הנה ואחד הנה.

וכדי לתקן גם זה, קם בנו החכם השלם הרב רבי יעקב בעל הטורים ז"ל, וראה דברי הרא"ש נעימים וטובים להשכיל אלא שמחוסרין תיקון לאכול ולהנות מהם בני הדור מטעם הנ"ל, ואזר כגבר חלציו וחיבר חיבור נאה ומפואר, וכל הידור ותואר כתב בו כל הדינים כסדר ההלכות על דרך שעשה הרמב"ם לפי סדרו(אולם הוא קצת שינה וכתב על פי סדר המסכתות בש"ס מלבד חלק יורה דעה שהכניס ענייני חולין ונידה לפני נשים וזניקין) ובירר וסילת וכתב כל הדינים בלשון צר וקצר מאוד, התחיל וכתב בכל סימן וסימן במקור לשון הגמרא וכלל בו פרושו בקיצור- כדי שיהא קל על הקורא להבינו וכתב עליו דעות החולקים באותו הדין, והסכמות הרא"ש במחלוקת ההוא, וכתב בו גם כן פסקי הדינים שחידשו הגאונים שבאו אחרי הרא"ש, זולת אשר הוסיף בעל הטורים במדעתו, וגם כתב כמה דינים אשר השמיט הרא"ש מדברי הרמב"ם ורמב"ן וב"ת והרמ"ה וסמ"ג וסמ"ק וספר התרומות ומתשובות הרשב"א ותורת הבית וזולתם. גם כתב בחיבורו כל התשובות שהשיב אביו הרא"ש. והמדקדק בלשונו יראה שדברי הטור מדוקדקים, ומרומזים בקיצור לשונו כל מה שכתבו התוספות והרמב"ם והרא"ש ושאר הגאונים הנ"ל בדין ההוא וחילק את חיבורו לארבע טורים, וכל דינים הנהוגים בינינו בזמן גלותינו, והתפשט חיבורו בקרב ישראל.

אך בהיות שחיבור הטור ופסקיו מסודרים על פי הסכמת הרא"ש והוא לא אז מדבריו ימין ושמאל (כי אם בדינים פרטיים זעיר שם זעיר שם), אף במקום שכמה גאונים וגדולים חולקים עליו, ובעבור זה יש מבוכה בעולם כמי לפסוק, כי אין ביד כל אדם להכריע, וכמו שהאריך בענין חיסרון זה הגאון הגדול בדורו מהר"י קארו ז"ל. אשר גלל זה בחיבור וחיבר חיבורו וקראו "בית יוסף". הוא יוסף המשב"ר בר ואוכל לכל הדורות הבאים אחריו ואסף בו כל המחנות: - מקור דברי הגמרא ודברי המחברים המחולקים בו והסכמות כל אחד, וגם כתב בו כמה וכמה דינים שנתחדשו מדברי הגאונים והמחברים שהיו אחר חיבור הטור עד זמנו. גם הוסיף מדיליה כמה דינים בחריפות ובקיאיות וקובע הלכה בכל דין ודין היאך (היות) שעל הרוב פסקיו אינן על פי הכרעות וראיות מהתלמוד ועל פי שיקול הדעת כי אם על פי הסכמות שניים מהשלושה פוסקים המפורסמים אשר בית ישראל נשען עליהם והם: הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, ועל פי זה כתב גם כן פסק ההלכה בהשולחן ערוך שחיבר וכאשר הכל מבואר בהקדמת הרב לחיבור בית יוסף שלו.

ודרך זה לא נכון בעיני מורי ורבי שאר בשרי הגאון רבינו משה איסרלן ז"ל – לפסוק בשניים משלושה הנ"ל אף במקום שהאחרונים אשר מימהן אנו שותים כגון: האור זרוע והמרדכי והאשר"י וסמ"ג וסמ"ק והגאות מימוני הן כנגדם בראיותיהם, וכדי לתקן כל זה חיבר מור"ם חיבור נאה ומעולה וקראו על שמו דרכי משה... בו כתב באריכות מילתא בטעמא בפסקי ההלכה אשר הור מחולק עם המחבר בית יוסף, גם הוסיף בחיבורו כמה וכמה דינים שהשמיט הבית יוסף מהפוסקים – שהביא כמה תשובות שלא הביאן הבית יוסף כלל ועל פי אותן דברים סידר וכתב כל מה שמחולק עם הבית יוסף ושאר הוסף עליו דרך הגהה בשולחן ערוך שחיבר רבי יוסף קארו".

על כתיבת הקיצורים

מלבד ספרי הרי"ף והרא"ש נטור והבית יוסף והדרכי משה שנכתבו בדרך בירור ליבון הענינים היה צורך לכתוב בצורה פשוטה ובהירה ביותר כדי שיכלו הכל ללמוד את ההלכה. הראשון שכתב בסגנון זה היה הרמב"ם וכמו שכתב בהקדמתו להיד החזקה:

"ובזמן הזה תכפו הצרות יתרות ודחקה השעה את הכל, ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחיברו הגאונים וראן שהם דברים מבוארים – נתקשו בימנו ואין מבין עניניהם כראוי אלא מעט במספר ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבליית והירושלמית וסיפרא וספרי והתוספתא – שהם צריכים דעת רחבה ונפש חכמה לסמן ארוך, ואחר כך יודע הדרך הנכוחה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה, ומפני זה ניערתי חוצני (נ"א שינסתי מותני) אני משה בין מימון הספרדי, ונשענתי על הצור ברוך הוא, ובינותי בספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלה החיבורים: בענין האיסור והמותר, הטמא והטהור עם שאר דיני התורה, כולם בלשון ברורה ודרך קצרה עד שתהא התורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיה ולא פירוק ולא זה אומר בכה וזה אומר בכה – אלא דברים ברורים קרובים נכונים על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלה החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבינו הקדוש ועד עכשיו... שלא יהיה אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל אלא יהיה חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה, עם התקנות והמנהגות והגזרות שנעשו מימות משה רבינו ועד חיבור הגמרא, כמו שפירשו הגאונים בכל חיבוריהם שחיברו (אותם) אחר הגמרא.

על דרך הרמב"ם שכתב את ספרו בלא מקורות כתב רבי יוסף קקארו גם הוא את השולחן ערוך כתמצית לספרו בית יוסף – כדי שיוכלו לחזור עליו במהירות (הוא גם חילקו לשלושים חלקים כמספר ימי חודש), אלא שסמך שאת מקורות ההלכה יוכלו לברר שמים. מכל מקום כיוון שנכתב בלי מקורות וגם משום דרך פסיקתו שהסיק כדעת שלושת הפוסקים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ולא כמנהג האשכנזים לכן רבו ההשגות על השולחן ערוך. אך דברי המפרשים ומראי המקומות שנוספו עליו שינו את המצב, והשולחן ערוך כפי שהוא היום הוא כלימוד המסקנה ההלכתית יחד עם הסוגיה, ובפרט לאחר שנדפס ביאור הגר"א בגליון השולחן ערוך.

על ההתנגדות לפסיקה מדברי השולחן ערוך

הרמב"ם כפי שהבאנו ראוי לפסוק מדברי שכתובים בצורה מתומצתת ומסודרת בלי ידיעת המקורות. על כך התנגדו כמה מגדולי ישראל וציינו את דברי הגמרא (סוטה כב) שאלו הפוסקים מהמשנה מבלי ידיעת דברי התלמוד – שהם טעמי העניו – הרי הם מבלי עולם, וכתב המהרי"ל (נתיבות עולם, נתיב התורה פרק ט"ו).

"כי עיקר התורה כאשר הוא מורה הלכה למעשה, ודבר זה ראוי שיהיה יוצא מן התורה אשר התורה היא שכלית, ודבר זה הוא התלמוד - שהוא שכלי, ומזה רואי שיהיה יוצא ההלכה למעשה... אבל בדור הזה... שהם פוסקים הלכה מתוך הפוסקים אשר נתחברו להורות הלכה למעשה, ולא נעשו לתלמוד אותם – רק לפסוק מהם, ודבר זה יותר רחוק מן הדעת, מהראשונים, כמו הרמב"ם ז"ל והטור ז"ל אף על גב שגם הם חיברו הפוסקים בלא בירור – לא היה דעתם רק להורות סוף הלכה, ואשר הוא עולה מתוך התלמוד. אבל לפסוק האדם מתוכם מבלי שידע מאיזה מקום יוצא הדין – רק הלכתא בלא טעמא לא עלה על דעתם ומחשבותם... ואילו ידעו המחברים – כי החיבורים ההם יהיו גורמין שיהיו עוזבים את התלמוד לגמרי ויהיו פוסקים מתוך החיבורים – לא היו מחברים אותם, כי יותר ראוי ויותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד. ואף כי יש לחוש שלא ילך בדרך האמת ולא יפסוק הדין לאמיתו – שתהיה ההוראה לפי האמת, מכל מקום אין לחכם רק מה שהשכל שלו נותן ומבין מתוך התלמוד...".

אמנם קשה להבין את דברי המהרי"ל בקשר לדעתו ברמב"ם שהרי הרמב"ם כתב במפורש בהקדמתו הנ"ל: "שלא יהיה אדם צריך לחיבור אחר בעולם" אחר שילמד בחיבור שלו, אולם דעת המהרי"ל מצטרפת לדעת הרא"ש וכן

המהרש"א, וכפי הנראה מתלמידי הגר"א היתה כך גם דעת הגר"א. כמו שכתב הגר"ח מוולוז'ין בהקדמתו לביאור הגר"א:

"וכל מעיין בחיבור הזה אשר חיבר רבינו הגדול והקדוש אשר צדקתו ותורתו הכריזו עליו מסוף העולם ועד סופו... הגאון רבי אליהו החסיד נ"ע, על השו"ע יראה שזוהי דרכו של רבינו הגדול נ"ע, לעורר ולהזכיר בלימוד השו"ע את מקורו מן הש"ס על פי שיטותיו..."

בימינו שיש לנו את מקורות השו"ע הן מתוך הספר והן בתוספת של באר הגולה והגר"א ועוד יותר במה שהוסיפו ודנו בדבריו נושאי כליו, הרי זה ממש כלימוד הגמרא.

רבי יוסף קארו כתב את ספרו על ספר הטור – משום שהוא עוסק רק במצוות הנוהגות בזמן הזה וגם משום שכבר הביא חלק גדול מהדעות ולא הוצרך הבית יוסף לבארם, ולכן לא כתב את ספרו על הרמב"ם, לכן גם כשכתב את השולחן ערוך כתבו על פי סדר זה, כיוון שכך הוא המשך של הספר "בית יוסף".

השגותיו של הרמ"א

כבר כתבנו לעיל שהיתה התנגדות על דרך פסיקתו של השולחן ערוך שלא הביא את דעתם של גדולי אשכנז, והרמ"א בהגהותיו הביא את דברי גדולי אשכנז האחרונים שמרן השמיטם, ובעיקר את דברי המהרי"ל הר"י אסרלין, רבי יעקב פולק, רבי משה מינץ, מהר"י ברוננו, מהר"ל מפראג, ועוד רבים, ועקב כך נשלם השולחן ערוך והתקבל בכל תפוצות ישראל וכמו שכבר הארכנו בפרק א'.

יש להוסיף כאן שמלבד דברי הרמ"א נוספו הרבה תוספות כמו ציון מקורות ופירושים לדברי השולחן ערוך שנוספו על ידי גדולי ישראל אחרים, כך השולחן ערוך הפך להיות ספר כלל ישראל (הרבה תוספות נוספו בתוך הספר על ידי סמ"ע, בחלק חושן משפט ועל ידי באר הגולה ועוד), בימינו טורחים לבאר מי המתברר של כל הגהה ופירוש בשולחן ערוך – ע"י הוצאת "מכון ירושלים" ו"מורשה להנחיל". כבר הזכרנו לעיל כי השגותיו של הרמ"א דומות מאוד להשגותיו של המהר"י קש – רבי יעקב קאשטרו – שלמרות שהוא היה מגדולי ספרד הוא נטה להתחשב בגדולי אשכנז כמו הרמ"א, ואכן במצריים במקום רבנותו נהגו בהרבה מאוד דברים כמו הרמ"א ולא כמו רבי יוסף קארו.

כבר הערנו לעיל כי כל ההשגות וההוספות התמזגו לאחד בספר השולחן ערוך כי הוא הספר של כל האומה.

מפרשי השולחן ערוך

על השולחן נוספו הרבה מאוד חיבורים, חלקם רק מראי מקום ומקורות ופירושי מילים, חלקם השגות על ההלכות שקבעו בעלי השולחן ערוך. חלק מההוספות הם דינים חדשים שבעלי השולחן ערוך לא עסקו בהם מכל מקום כפי הנראה אין ספר אחר שזכה לכל כך הרבה תוספות.

אמנם כל ספר תורני זוכה במרוצת השנים לתוספות, החומש זכה לתרגום, התרגום זכה לפירושים כמו "נתינה לגר", "יין הטוב" ועוד אחרים. רש"י על החומש זכה לשפתי חכמים, "מזרחי" "גור אריה" ועוד פירושים רבים. הגמרא היא פירוש חמשנה, עליה יש פירוש רש"י, מסורת הש"ס, עין משפט. על הרש"י ישנן השגות של תוספות ועליהן יש מהרש"א, על המהרש"א יש קרני ראם והוראת שעה ועוד.

כך הרמבם נוספו עליו המגיד משנה, כסף משנה, לחם משנה, משנה למלך ועוד. הר"י זכה להר"ן ונימוקי יוסף. הרא"ש לקורבן נתנאל ועוד. וכן שהולחן ערוך בחלק אורח חיים נוספו המגן אברהם והט"ז ועל המגן אברהם נוסף גם מחצית השקל, ועל המגן אברהם והט"ז נוסף הפרי מגדים. ביורה דעה ש"ך וט"ז ועליהם הפרי מגדים ועל

הפרי מגדים נועם מגדים ועוד, וכן כל ספר תורני אחר. דבר זה כשלעצמו צריך באור, ובפרט יש להתבונן מדוע השולחן ערוך זכה יותר על שאר ספרים.

כדי להבין התוספות על הספרים התורניים והתוספות על התוספות עד אין ספור עלינו להתבונן במאמר הגמרא (חגיגה ג', ב) שדרשו שם על הכתוב (קהלת יב): "דברי חכמים כדרבנות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות" ... "מה נטיעה פרה ורבה אף דברי תורה פרין ורביין". התורה היא בבחינת נטיעה וכל חלק שנוסף כביאור עליה גם הוא מהווה שורש המצמיח שוב ענפים ופירות, משום כך כל ספר תורני זוכה להערות ופירושים של מחברים אחרים, בדיבריהם גם הם זוכים להיות שורשים לפירושים אחרים וכן הלאה. משום כך גם השולחן ערוך למרות שביסוד הספר חשבו מחבריו שיהיה תמצית וסיכום בלבד לספרים בית יוסף והדרכי מזה, מכל מקום הוא הפך להיות שורש להרבה פירושים ובפרט משום חשיבותו הגדולה. דוגמא נוספת הוא הקיצור שולחן ערוך שנועד כפי שמו להיות ספר עממי להפיץ את לימוד ההלכה בקרב ההמון, ואם נתבונן נראה שהרבה מאוד ספרים נתחברו על ספר זה כמו: שערים מצויינים בהלכה, מנחת שבת, מנחת יום טוב, מסגרת השלוחן לעוד. גם כאן אנו רואים שכל ספר תורני חשוב זוכה לענפים ופירות.

אלא שינה נקודה מיוחדת בשולחן ערוך, כפי שביראנו לעיל: הרבה גדולי ישראל סברו שאין ללמוד את הקיצורים בלבד משום שאין ההלכה מובנת באופן זה, וגם הדברים משתכחים ראה בספר אבן שלמה את דעת הגר"א בענין הקיצורים. ומאידך ראה בספר פלא יועץ שכתב במעלת המאספים בקצרה שאלמלא הם כבר נשתכחה תורה מישראל - שרוב הציבור אינם מסוגלים להעמיק. יוצא מכאן שהשולחן ערוך יש בו דבר והיפוכו, מחד גיסא הוא מהווה לימוד ספר קיצור ותמצית למי שלומד רק את דברי המחבר והרמ"א, ומאידך גיסא הוא מהווה לימוד עיון עמוק ביותר למי שלומדו עם המקורות מהגמרא, ובמיוחד כשמעמיק בפירושים רבים שנדפסו עימו על הגליון. יש לדעת להשתמש בשולחן ערוך בשני האופנים בדרך להפיץ תורה בקרב רבים וכדרך להתעמק בעמקה של הלכה ליחידי הסגולה שמסוגלים לכך.

---

* דבר ישבו משמעות מיוחדת, שהרי מחד גיסא ידוע שהתורה משתכחת וכל דור הוא קטן מקודמו כמו שאמרו רבותינו (שבת קיב): "אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר", מכל מקום התורה היא תורת חיים, ובכל דור ודור פירושים והביאורים מתרבים, והיא בבחינת "פרה ורבה" והדבר בולט באופן מיוחד בשולחן ערוך שהוא משמש ספר ההלכה של עם ישראל, ואמרו רבותינו (סוף נידה): "כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא". לכן ספר ההלכה של עם ישראל זוכה באופן מיוחד לחיבורים מתמידים, הנוספים עליו.

נספחים

הקדמת המחבר

אלה דברי הצעיר יוסף קארו בן הה"ר אפרים בן הה"ר יוסף קארו זלה"ה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו ומשירי אהודנו. במה אקדם ה' אכף לאלוהי מרום אשר ממעון קדשו מן השמים הופיע כרוב רחמיו וחסדיו והשפיע מטובו על שפל אנשים כמוני לחבר ספר הנותן אמרי שפר החיבור הגדול שחברתי על ארבעה טורים אשר קראתיו בית יוסף אשר כללתי בו כל הדינים הנמצאים בכל הפוסקים חדשים גם ישנים עם מקורות מושבותם בחצריהם ובטירותן בתלמוד בבלי בתלמוד ירושלמי בתוספתא בספרא בספרי במכילתא ודברי המפרשים והפוסקים ובעלי התשובות חדשים גם ישנים ונתבאר שם כל דין ודין באר היטב דבר דבור על אופניו וארמונו גל משפטו ישב תלוי עליו כל שלטי הגבורים אנשי השם אשר מעולם. ראיתי אני בלבי כי טוב ללקוט שושני ספירי אמריו בדרך קצרה בלשון צח וכולל יפה ונעים למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל, כי כאשר ישאלו לתלמיד חכם דבר הלכה לא יגמגם בה אלא יאמר לחכמה אחותי את כשם שברור לו שאחותו אסורה לו כך יהיה ברור לו כל דין שישאל עליו הלכה למעשה, בהיותו שגור בפיו ספר זה הבנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו לחלקו לחלקים שלשים לתלמוד בו בכל יום חלק, ונמצא שבכל חודש הוא חוזר לתלמודו, ויאמר עליו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. זאת ועוד התלמידים הקטנים יהגו בו תמיד וישננו לשונו בעל פה ותהיה גירסא דינקותא מסודרת בפייהם מקטנותם הלכה למעשה וגם כי יזקינו לא יסורו ממנה. והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע בהניח להם מעצבם ויגיע כפים ישעשעו נפשם בהגותם בספר זה אשר כולו מחמדים הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים. וקראתי שם ספר זה שלחן ערוך כי בו ימצא ההוגה כל מיני מטעמים ערוכים בכל ושמורים סדורים וברורים. ומובטח אני בחדש עליון כי על ידי ספר זה תמלא הארץ דעת את ה' הקטנים עם הגדולים תלמיד עם מבין חכם חרשים ונבון לחש. ובכן אפרוש כפי אל ה' יעזרני על כל דר כבוד שמו להיות ממצדיקי הרבים ויזכני החל וגמור להיות מסודר כהלכתו מתוקן ומקובל וטוב ויפה. והנני מתחיל לעשות כאשר יעדתי וה' יהיה בעזרי.

הקדמת הרמ"א

ואלה דברי הגאון מהר"ר משה איסרלס זצ"ל

אמר משה בן לאדוני אבי הר"ר ישראל זצלה"ה. בהיות כי הגאון המחבר בית יוסף ושלחן ערוך שלו, חכם עדיף מנביא טבח טבחו ערך שלחנו לא הניח אחריו מקום להתגדר בו לולי ללקט דבריי האחרונים ולהורות דרך המנהגים שנהגו במדינות אלו, באתי אחריו לפרוש מפה על השלחן ערוך שחיבר ועליה כל פרי מגדים ומטעמים אשר יאהב האדם ובלא זה השלחן אשא הוא ערך לפניי ה' ולא נתנו עדיין לבני האדם אשר במדינות אלו אשר רובי מנהגי מדינות אלו לא נהיגין כוותיה, כי כבר אמרו זכרונם לברכה (עירובין כ"ז, א') אין למדים מן הקללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ, כל שכן מן הכלל שכלל הגאון הנ"ל מעצמו לפסוק אחר הר"י והרמב"ם במקום שרוב האחרונים חולקים עליהם, ועל ידי זה נתפשטו בספריו הרבה דברים שאין על אליבא דהלכתא לפי דברי החכמים שמימיהם אנו שותי דהם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעינים ופסקו מהם קמאי דקמאי, והם אור זרוע והמרדכי והאשר"י והסמ"ג והסמ"ק והגאות מיימון אשר כלם נבנו על דברי

התוספות וחכמי צרפת אשר אנו מבני בניהם. וכבר הארכתי בזה תודה לאל בהקדמת ספרי אשר בו נתוכחתי עם הגאון הקאר"ו שיחיה נצח בכל דבריו, ואני ראיתי כל דבריו בשלחן ערוך כנתנו מפי משה מפי הגבורה ויבאו התלמידים אחריו וישתו דבריו בלא מחלוקת ובה יסתרו כל מנהגי המדינות, וכבר אמרו חז"ל כי הרבה דברים בין בני מזרח ובני מערב אף בדורות הראשונים כל שכן הדורות האחרונים אלו. על כן ראיתי לכתוב דעת האחרונים על המקומות שלא היו נראים לי דבריו בצידו, כדי לעורר התלמידים בכל מקום שידעו שיש מחלוקת בדבריו, ובכל מקום שידעתי שאין המנהג כדבריו אחקרהו ואמצאהו אכתוב הכי נהוג הוא ובצידו אשים. ואף כי דבריהם סתומים וחתומים ואין ערך להם עם דברי הגאון באשר כל דבריו נמצאים בספרו הגדול בית יוסף, מכל מקום הלכתי ודרכו לכתוב הדברים סתמא כי לרוב גם דעתי בספרו תמצאהו, והמעייין נבחר ואם לא אמצאהו בספרו ידקדק בדברי האחרונים אשר נתפשטו במדינות אלו אחת הנה ואחת הנה ואמצא מבוקשו, כי מעט מזער הוספתי מדעתי וכתבתי כנראה לי להודיע כי ממני יצאו הדברים. ואקווה לה' יתשברך שגם דבריי הארוכים יתפשטו בישראל, ושם אגודות אגודות חבילות חבילות של ראיות וטעמים ונימוקי וטעמי בכל דבר לפי השגת ידי, ומי שיש לו חידך לטעום יבחין המטעמים בתמהון בעצמו ולא יסמוך על אחרים, ומי שלא הגיע למדרגה זו לא יזוז מן המנהג כמו שכתב הגאון הנ"ל בעצמו בהקדמת ספרו הגדול. ובכן אודה לאלוקי אישי ואברך שמו בכל עת, אשר הגדיל חסדו עלי, ואבקש על העתיד שאל יעזבי ואל יטשני מעתה ועד עולם, ויהיה עם פי בעת הטיפי ויצילני משגיאה וכמו שנאמר (תהילים קט"ז ו') שומר פתיים אדוניי ויורני דרך זו אלך כי אליו נשאתי נפשי. ויהי נועם אדוניי אלוקינו עלינו ומעשיי ידינו כוננהו. יושב בסתר עליון הוא ישמרנו ויזכנו לבקשת המשורר שביקש (שם כ"ג, ה'ו') תערוך לפניי שולחן נגד צוררי דישנת בשמן ראשי כוסי רוויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים אמן.

מדברי מרן הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל על חיבור השלחן ערוך

(באדיבות מכון ירושלים)

"הנה הספר הזה, אשר פי האומה יקבנו בשם: "שלחן ערוך", יש בו תופעה החורגת מכללם של שאר הספרים. הספר הזה נתפס הוא בין בהכרה בין בלשון, כשלמות אחת מגובשת ומוצקה. ומאידך גיסא, הכל יודעים, כי שלמות זו היא תוצאה של צירוף משני מרכיבים מיוחדים, כל אחד לעצמו. כי על כן, הורכב הספר הזה מדבריהם של שני מחברים, אשר כתבו את דבריהם בשני חלקי עולם נפרדים. האחד כתב את ספרו בצפת עיר הקודש ת"ו, והשני כתב את דבריו בעיר ואם בישראל קרקאו המעטירה. משני המחברים האלה נולדה הרכבה אשר נתמזגה הדק היטב, עד כדי יצירת יחידה אחת אשר שמה הוא: "שלחן ערוך". לכתחילה נקבע הספר האחד בתור מפה על ספרו של השני, אבל לאחר מכאן נבלעה המפה בתוך השלחן, ואין השלחן קרוי "שלחן ערוך" אלא על ידי שניהם ביחד. ספר זה אשר תחלתו שותפות וסופו רשות אחת, תחלתו הרכבה וסופו יחידה, הוא ספר ה"שלחן ערוך", אשר עליו, על השלחן הזה, סעדה האומה את סעודתה התמידית, בין ביום בין בלילה, בין בימי האבלות בין בימי המשתה, בין בשעת לידה בין בשעת הסתלקות, בין בחול בין בשבת בין בצרה בין בישועה.

נמצינו למדים שיש כאן לפנינו שתי תופעות: מציאותו של ספר התמיד של האומה, ומציאותה של יחידה הנארגת מחוטין של שותפות. והשאלה מזדקרת מאליה: כיצד מתייחסות שתי התופעות הללו זו לזו? האם יש כאן לפנינו שתי תופעות שזדמנו לפונדק אחד? או שיש כאן יחס של זיקת גומלין, כשהתופעה האחת מותנית היא בחברתה? - אין אנו מעוניינים בכאן מה שיענו אנשי המקצוע של ההיסטוריה על השאלה הזו. נניח לה להיסטוריה המקצועית בשעה זו. ברצוננו להוציא לאור את ההסתכלות הפנימית שלנו בסוגיא זו. בהסתכלותנו הפנימית אנו מעפילים

מבט לראש צורים, ומשם אנו צופים במרכבה, כשהיא יורדת ומשתלשלת דרך טבעות הדורות, עד שאנו מגיעים לדורנו אנו. ונתחיל ונאמר.

זו היא לשונו של הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"ג כשהוא מסדר את דיני מצות הקהל: "והמל הוא הקורא וגו' והיכן הוא קורא מתחלת חומש ואלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומדלג לוהיה אם שמוע ומדלג לעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת איתם בחורב, ופוסק". עכ"ל. הנה התיבה האחרונה שבה סיים הרמב"ם את ההלכה, והוא כותב: "ופוסק", היא חסרת משמעות לכאורה. הרי הרמב"ם מונה והולך את הפרשיות שהמלך קורא, אם כן בודאי כל שאינו נכנס בכלל המנין אינו נקרא, והבלטת ההפסק, מה היא באה ללמדנו? הנה המעיין היטב בלשון הרמב"ם בהלכות הקהל מוצא בה הטעמה מודגשת כי ענינה של מצות הקהל היא חזרה על מעמד הר סיני. הלא כך הוא כותב: "חייבים להכין ליבם ולהקשיב אזנם לשמוע אימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני וגו' ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפני הגבורה שומעה". הרי להדיא לפנינו כי מעמד הקהל בעזרה משמעו מבחינת "מעין" של המעמד של אימה ויראה וגילה ברעדה בהר סיני. והמדקדק בלשונו של הרמב"ם ימצא עוד רמז שקוף לענין זה. שכן הרמב"ם קורא ליום זה שבו מתקיימת מצוה הקהל, ויעו"ש הלכה ז'. וביטוי זה של צירוף תיבת "יום" לתיבת "הקהל" מורה באצבע, שהרמב"ם התכוין בכאן להסמיך את מעמד הקהל למעמד הר סיני, שכן הכתוב קורא ליום שניתנה בו התורה "יום הקהל", והרמב"ם עשאו דוגמא ליום שמתקיימת בו מצות הקהל והוא קורא אותו "יום הקהל", ועל כן, כשהרמב"ם מונה את סדר הקריאה של המלך המסיימת בפסוק "את הברית אשר כרת אתם בחורב", על זה אומר הרמב"ם, שאין כאן בסיום זה סתם מילי-דעלמא של ובדה שם נגמרת קריאתו, אלא שאילו היה ממשיך יותר לאחר פסוק זה, כי אז היתה כונת כל העניין מתקלקלת. ודוקא על ידי זה שהוא מסיים את קריאתו בפסוק העוסק במעמד הר סיני. והיינו שהוסיף הרמב"ם תיבה זו "ופוסק", כדי ללמדנו שגם מקוטם ההפסקה הוא שייך להלכה של מצות היום.

ויודע הוא מאמרם ז"ל, במה שאמרה תורה שלמעמד הקהל באים אנשים נשים וטף, ועל זה אמרו חכמים, אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, וטף כדי יתן שכר למביאייהם. ורבים התעוררו בתימה בנוגע להבאת הטף. דממה נפשך, אם יש איזו תועלת לטף עצמם בביאתם, הלא אין אנו צריכים לטעמים אחרים. ואם אין להם לטף שום תועלת לעצמם בביאתם, איזה מקום יש כאן לנתינת שכר למביאייהם? כלום מגיע להם אותו שכר בגלל הובלת המשא? ואמנם גם התמיהה הזו משמשת מקור לרמב"ם שקרא ליום שמתקיימת בו מצות הקהל "יום הקהל", להסמיכו ל"יום הקהל" הנאמר בתורה על מעמד הר סיני. שהרי בהלכות גרות קיי"ל דגר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין. והתוס' בסנהדרין ריש פרק סורר ומורה, מפרשים שמקורה של הלכה זו, מפני שכל הלכות גרות ילפינן מהר סיני, ושם היו כמה מיונקי שדים. והם הם הדברים שבמצות הקהל ישנה חובה מיוחדת להבאת הטף, מפני שעל ידי זה מתדמה מעמד הר סיני, שהטף היה שם חלק מן המעמד. והוא השכר למביאייהם, מפני שיצירת מצב מעין-מעמד-הר-סיני, נוגע הוא למביאייהם. שכן הבאת הטף היא המביאה את המעמד לשלימותו הכללית.

והנה אע"פ שמצוה זו של הקהל אינה מתקיימת בתכונתה המעשית אלא בבית המקדש העומד על מכונו, הנה שימשה מצוה זו בית אב לכמה מאורעות שלא בזמן המקדש, בין התקופות שלפני בנין המקדש, ובין בתקופות שלאחר חורבנו. מצוה זו של הקהל שימשה מחצב של רעננות והתחדשות בהידוק הדבקות של האומה בתורה במשך הדורות. אותה האבן-שיש אשר נחצבה ממחצב זה של מצות הקהל, שמה היא חזרה על מעמד של קבלת התורה לשם התחדשות הקבלה, על דרך שאמר שמואל "לכו ונחדש המלוכה". וחידוש מעמד זה מופיע הוא בהמשך הדורות בכמה סוגי לבושים ובהרבה פנים לתורה. יש אשר הוא מופיע במעמד של גופים, ויש אשר הוא מופיע במעמד הנפשות. יש אשר הוא מופיע בדיבור בעל פה, ויש אשר הוא מופיע בדברים שבכתב. ויש אשר הוא מופיע על ידי קבלת מצוה שנתחדשה הכוללת בדרך ממילא את קבלת כלליותה של תורה ומצוות. ויש אשר הוא מופיע מתוך שתיקה של התכופות האומה לסמכות חדשה בעולמה של תורה, אשר התכופות זו נראית היא

אמנם בחיצוניותה כמתיחסת אך ורק לסמכות פרטית, אבל באמת גונזת היא ההתכופפות הזו בתוכה את כל אור החזרה על מעמד קבלת כלליות התורה והמצוה. והננו בזה לפרש שיחתנו.

הדוגמא הראשונה של חזרה על מעמד קבלת התורה מפורשת היא ביהושע פרק כ"ד: ושם נאמר: "ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשופטיו ולשוטריהם ויתיצבו לפני אלוקים וגו' ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את השם לעבוד אותו ויאמרו עדים וגו' ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וגו'". הלא להדיא חזרה על מעמד הר סיני מתוך חידוש הברית. ולא עוד אלא שבכאן נמצא הוא הקו המבדיל בין תוכן פרק כ"ג ופרק כ"ד. שני הפרקים הללו עוסקים הם במעשיו האחרונים של יהושע, לעורר את ישראל לקיים את התורה ואת המצוה. אלא שכל הרואה ישפוט מישרים, שאע"פ שנושא זה הוא הצד השווה של תוכן פרקים אלו הפרקים: מכל מקום יש כאן הדגשה בולטת על חלוקת הצד השווה הזה לשני מאורעות נפרדים ומובדלים כל אחד לעצמו, בתכונה המיוחדת לו. מהו ענינה של הבדלה זו? - אלא שהפרק הראשון עוסק הוא בקבלת כל ישראל את קיום התורה והמצוה מתוך קבלת דברי התוכחה של יהושע. ואילו הפרק השני אין עסקו בתוכחה כלל, אלא שהוא חזרה על מעמד קבלת התורה לשם התרעננות והתחדשות של הקבלה בכללה כדרך חידוש המלכות של שאול. והנה הם הסימנים הבדלה זו. קאפיטל כ"ד מתחיל בהקדמה של אסיפת ישראל בכדי להתיצב "לפני האלוקים". ולעומתו, קאפיטל כ"ג מתחיל בהקדמה שיהושע "זקן בא בימים". וכידוע זו היא הפתיחה המובהקת של דברי תוכחה. ואילו קאפ כ"ד מדגיש את ההתיצבות לפני האלוקים שהוא דוגמת אסיפת העם בעזרה בשעת הקהל. וכמו כן מודגשת היא הבדלה זו גם בשינוי השם של פועלתו של יהושע. שבמקום שבקאפיטל כ"ג הוא אומר "ויקרא", הרי בקאפיטל כ"ד הוא אומר "ויאסף". והנה עוד סימן להליט את ההבדלה. שבמקום שבפרק כ"ד הוא אומר ומזכיר שהאסיפה היתה מ"כל שבטי ישראל", הנה לעומת זה בפרק כ"ג אין זכר לשבטים. והיינו מפני שהעליה לירושלים קרויה היא בכתוב "ששם עלו שבטי קה". הרי שהעליה לירושלים על שם השבטים היא נקראת. פרק זה של יהושע נחצב מפרשת הקהל שבתורה, ונתקיים עוד לפני שנבנה המקדש.

ולאחר חורבן בית המקדש מוצאים אנו שוב את החזרה על מעמד קבלת התורה כמו שנאמר בנחמיה קאפיטל י' "אנחנו כורתים אמנה וכותבים וגו' מחזיקים וגו' ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלוקים אשר ניתנה ביד משה עבד האלקים". וכאן יש חידוש שחזרה זו התקיימה בכתב, בעוד שאצל יהושע נתקיימה בפה. (אלא שלאחר כך, כתבה יהושע בספרו).

ושוב אנו פוגשים את אבן השיש הנחצב מפרשת הקהל כשהיא משתלשלת בטבעות הדורות. והפעם אנו פוגשים אותה בדורו של מרדכי ואסתר, כמו שאמרו חז"ל הדר קבלוה בימי אחשורוש. והפעם מתקיימת היא החזרה על מעמד קבלת התורה, מתוך שקיבלו עליהם את ההוספה של מצות פורים שהתחדשה אז כמבואר במהר"ל שזהו פירוש דבריהם "הדר קבלוה".

וכאן אנו מגיעים ללבוש האחרון של חזרת מעמד קבלת התורה. הלבוש האחרון של חזרה זו מתקיים הוא מתוך שתיקה של התכופפות כלליות האומה כלפי סמכות שנתחדשה בעולמה של תורה. אורה של חזרה על מעמד הנפשות בשעת קבלת התורה, נגזר הוא בתוך מאורע הפלא של התקבלות התלמוד בכלליות כנסת ישראל לאחר חתימתה. ואלו דברי הלוי ב"דורות הראשונים": "התלמוד הוא סוף הוראה מכל קבלת התורה והמצוה, כי על כן לא היה נדרש עליו לא פרופגנדא ולא השתדלות כל מאומה". (ח"ב, ע' 602) כאן רעד הקולמוס בידו של איש המדע, תחת משא החזון של חזרת קבלת התורה, כי על כן מה שלא נצרך כאן שום פרופגנדא ושום השתדלות לפעול את קבלת התלמוד, הוא אותו רז הפלא ורחש המסתורין של האומה, אשר מידי פעם בפעם, כשמגיעה השעה הנכונה, הוא חי בקרבו פנימה את החזרה על מעמד קבלת כלליות תורה ומצוה. ויחד עם הלוי עומדים אנחנו בכאן מול

מציאותו של פלא-נורא-הוד, אשר מבלי פרכוסי תעמולה ומבלי שלוחי הפצה, הנה תיכף לאחר חתימת התלמוד מהוה הוא התלמוד שלטון האומה מלמעלה, ואבן השתיה של חיי האומה מלמטה.

ראינו את הרכב ואת סוסי האש המרוממים את ישראל כלפי מעלה, וכל פעם שמגיעה שעתה לחזור על המעמד הכללי של קבלת תורה ומצוות. כמובן, גם במאורע זה החוזר על עצמו במהשך הדורות נשקפת בו ירידת הדורות. אותה החזרה על מעמד קבלת התורה של נחמיה, היא קול ענות חלושה לגבי הקולות האדירים של החזרה בימי יהושע. וכך הוא המהלך בהמשך הדורות. דור ודור ומדרגה שלו, דור ודור והחזרה שלו. עד שלפעמים נראה, כי החזרה של המהדורה השניה היא רק בבחינת "מעין" של החזרה הקודמת לה. אבל עכשיו אנו מגיעים להחזרה האחרונה, אשר היא איננה אלא בבחינת בבואה דבבואה להחזרות הקודמות. אבל בכל זאת משתייכת היא לאותו הסדר. החזרה האחרונה היא כמובן, התקבלותו של "שלחן ערוך" כספר התמיד של האומה. ועיין לשונות של החיד"א ב"שם הגדולים", בערך "בית יוסף" שהסכימו בשמים **ותנתן דת** על ידי מרן, וישראל לפי הדור היו צריכים לספר כזה שיקבץ הדינים ויגלה שרשיהם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא. יעו"ש היטב בדבריו. והכוונה הפנימית של צורך ישראל באותו הדור שיופיע ספר זה אשר ראוי לכתוב עליו "**ותנתן דת** על ידו", היא מפני שהיה צורך הדור לקיים חזרה של מעמד קבלת התורה על דרך שעשה שמואל באמרו "לכו ונחדש את המלוכה".

וכאן אנו נועצים את סופם של הדברים בתחלתם. שמכיון שמתוך ההסתכלות הפנימית היה צורך הדור לקיים שוב את החזרה על מעמד קבלת התורה, הלא חזרה על המעמד הזה מחייבת את נוכחותה של כלליות האומה, והרי באותה שעה אם לא היתה כאן השתתפות של חלק האומה הקרוי "אשכנזים" היה כאן חסרון בנוכחותה של כלליות האומה. ולא היה מקום לקיים את חידוש המלוכה, אשר רק הוא מהוה את הנקודה הנכספת בגופו של עניין חידוש המעמד של קבלה, על ידי התכופות הקומה של כלליות האומה לאותה הסמכות החדשה אשר פי האומה יקבנו: שלחן ערוך. לשם מילוי החסרון הזה ולמען תימצא נוכחותה של כלליות האומה במהלך ההתקבלות של השלחן ערוך, סיבבה ההשגחה שאותה "**נתינת הדת**" על ידי ספר השלחן ערוך תתקיים על ידי צירופו של גורם שני, אר הורתו לידתו וגיודלו הוא בחלק אחר של העולם, אשר בו חי הוא חלק האומה הנקרא אשכנזים. ואין השלחן הנעשה בצפת, נקרא "ערוך", עד שתהא פרוסה עליו מפה הנארגת בקרקאו. ועד היום הזה משמשת היא התקבלותו של השלחן ערוך בתורת ספר התמיד של האומה, החזרה האחרונה על מעמד קבלת התורה. ובחרים אנו בכאן לדבר בלשונות של שמואל שהכריז בשעתו: "לכו ונלכה ונחדש שם המלוכה". אותו חידוש המלוכה שהתקיים בכלליות כנסת ישראל בהמשך הדורות, - הנה חידוש המלוכה האחרון של האומה נתקיים על ידי כפיפות הקומה של האומה כלפי הסמכות החדשה אשר פיה של האומה יקבנו: "שלחן ערוך". ולהשלמת העניין עיין עוד בספר התומים בקיצור תקפו כהן בדיני טענת קים לי, שכתב: "וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האמור בשלחן ערוך והגהות הרמ"א. ולדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד השם על ידם השכיל וגו'. ורוח הם נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כונת הכותב. וחפץ ה' בידם הצליח".

והנה מכל הדברים שנתפרשו לנו בכאן, למדים אנו את התשובה לאותה השאלה שעמדה לפנינו בראשית דברינו. בראשית דברינו הורנו באצבע על שתי תופעות בספר שלחן ערוך. מציאותו של ספר התמיד של האומה, ומציאותה של יחידה הנוולדת משני מרכיבים. והנושא של השאלה היה חקירת היחסים בין תופעה אחת לחברתה. ועכשיו אנו עונים ואומרים כי בודאי שתי התופעות הללו הן כרוכות ומעורות זו בזו בשרשן, כשהן נשקפות, נבחנות, ונסקרות מראש צורים של מהלך חידוש המלוכה בישראל על ידי חזרה על מעמד הקבלה הראשון והמקורי של כנסת ישראל. חזרה זו מחייבת את נוכחותה של כלליות האומה. ובשעתה של הופעת השלחן ערוך, אי אפשר היה לה לנוכחות כלליות האומה להתגלות, אלא על ידי יחידה שהיא יצירת שני מרכיבים: האחד בצפת והשני בקרקאו.

דעת לנבון נקל, כי מכל האמור מוסבר לנו היטב, כי הופעת הספר "דרכי משה השלם", פורטת היא בנפשנו על מיתר-אצילות מסומן, מסויים, ומיוחד לתחושת נשגביות. כי על כן הלא כך מסר לנו הרמ"א בהקדמתו לספר "דרכי משה" (נתפס ב"דרכי משה הארוך" לאו"ח), כי חיבורו דרכי משה נוצר כהקבלה לספר בית יוסף על הטור. ויוצא לנו מזה כי יחס הדרכי משה אל הגהות הרמ"א בשו"ע הוא מקביל ליחס הבית יוסף לדבריו בשו"ע. ומתוך כך שאנו מסתכלים בספר דרכי משה רואים אנו בו, בספר זה, את האומה יושבת היא על האבנים לשם הולדת אותה מפה המהווה את הטבעת האחרונה בשלשלת המאורעות של חזרה על מעמד האומה, כשהיא מקבלת על עצמה מחדש את מתן התורה והמצוה. החזרה הזו תוכה רצוף אהבה של חידוש קבלת מלכותו יתברך, דוגמת מאמרו של שמואל בנוגע למלכות שאול: לכו ולכה ונחדש שם המלוכה.

ת ו ש ל ב " ע

(מתוך החוברת "תורת ה' תמימה" שנכתבה ע"י המחבר הרב יואל שוורץ והוצאה לאור ע"י הוצאת דביר ירושלים, תשס"ז)